

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA EKONOMICKÁ

Bakalářská práce

**Analýza ekonomické struktury 1. republiky
a její dopady na mezinárodní postavení ČSR**

**Analysis of the economic structure of the First Republic
and its impacts on the international position of
Czechoslovakia**

Petra Mirajová

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

„Analýza ekonomické struktury 1. republiky a její dopady na mezinárodní postavení ČSR“

vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce za použití pramenů uvedených v příložené bibliografii.

V Plzni dne 4. května 2012

.....
vlastnoruční podpis autora

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce panu PhDr. Čestmíru Jarému za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Obsah

0 Úvod.....	5
1 Politická situace v Československu v průběhu 20. a 30. let.....	7
1.1 Vznik Československé republiky.....	7
1.2 Cesta k parlamentní demokracii.....	7
1.3 Období let 1922 – 1929.....	9
1.4 Období let 1929 – 1935 a cesta k Mnichovské dohodě.....	10
1.5 Rok 1938.....	12
2 Problémy vytvoření samostatné čs. ekonomiky.....	13
2.1 Měnová politika.....	13
2.1.1 Měnová reforma.....	15
2.1.2 Dávka z majetku a z přírůstku na majetku.....	16
2.1.3 Rašínova deflační politika.....	17
2.1.4 Založení Národní banky Československé.....	18
2.1.5 Měna zlatého standardu.....	19
2.2 Nostrifikace v průmyslu, bankovníctví a pojišťovnictví.....	20
2.2.1 Průběh nostrifikačního procesu.....	21
2.2.2 Důsledky nostrifikace.....	23
2.3 Pozemková reforma.....	24
2.3.1 Nástup k reformě.....	24
2.3.2 Zákony o reformě.....	25
2.3.3 Průběh reformy.....	26
2.3.4 Důsledky reformy.....	27
3 Dopady Velké hospodářské krize na čs. ekonomiku.....	29
3.1 Dopady krize v průmyslové výrobě.....	29
3.2 Dopady krize v zemědělské výrobě.....	30
3.3 Nezaměstnanost.....	31
3.4 Dopady krize v bankovníctví.....	32
3.5 Deflační vývoj čs. koruny a její následná devalvace.....	33
4 Postavení čs. ekonomiky v rámci evropského trhu.....	35
4.1 Hospodářský vývoj meziválečného období.....	35
4.1.1 Období let 1921 - 1929.....	35
4.1.2 Míra inflace ve 20. a 30. letech.....	38
4.1.3 Období let 1929 – 1938.....	39
4.2 Struktura ekonomiky.....	41
4.2.1 Zahraniční obchod.....	42
4.3 Mezinárodní pohyb kapitálu.....	46
4.4 Celní politika.....	50
5 Závěr.....	54
6 Seznam tabulek.....	56
7 Seznam použitých zkratk.....	57
8 Seznam použité literatury.....	58

0 Úvod

Tématem mé bakalářské práce je „*Analýza ekonomické struktury 1. republiky a její dopady na mezinárodní postavení ČSR*“. Toto téma jsem si vybrala z důvodu mého zájmu o historii, protože dle mého názoru je zajímavé a důležité ji zkoumat v rámci všech vědních oborů. Jednou z hlavních motivací bylo přiblížit sobě i čtenáři, jak se utvářela ekonomika nového československého státu a jak se jí dařilo nebo naopak nedařilo budovat významnou pozici na zahraničních trzích.

Práce rámuje období let 1918 – 1938, které se v československých dějinách nazývá obdobím první republiky, kdy se po porážce Rakouska-Uherska v první světové válce začal formovat nový československý stát, jenž musel na pozadí poměrně rozvráceného hospodářství vytvořit podmínky pro fungování samostatné čs. ekonomiky.

Co se týče zdrojů, musela jsem pracovat s dvojí literaturou. Jedna byla předrevoluční, kde bylo podle ekonomů vše v čs. ekonomice první republiky prováděno špatně, a druhá porevoluční, kde naopak zastávali názor, že vše bylo děláno správně. Jedním z mých úkolů tedy bylo hledat objektivní pravdu. K pochopení dané problematiky bych čtenářům vřele doporučila první díl knihy profesora Václava Průchy *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992* z roku 2004, ve kterém je srozumitelnou formou napsáno vše o ekonomické situaci ČSR v období první republiky.

Hlavním cílem této práce je analyzovat mezinárodní postavení ČSR na základě odvětvové struktury čs. ekonomiky v meziválečném období a dále na základě některých ekonomických ukazatelů např. hrubého domácího produktu (HDP), obchodní bilance nebo míry inflace odvodit pozici v rámci evropského trhu.

Práce bude členěna do čtyř kapitol. V úvodní kapitole se pokusím o nastínění politické situace v období první republiky. Bude zde uvedeno i několik významných jmen osobností a politických stran, jejichž působení bylo pro vznik a fungování československého státu nezbytné. Druhá kapitola pojednává o problémech, které provázely čs. ekonomiku při jejím vzniku a které bylo třeba překonat, aby mohl být vytvořen jednotný hospodářský celek. Charakterizují zde průběh zásadních reforem spuštěných krátce po vzniku ČSR – měnová reforma, nostrifikace a pozemková reforma. V předposlední kapitole se budu zabývat dopady Velké hospodářské krize na důležité oblasti čs. ekonomiky, kterými jsou průmyslová a zemědělská výroba, nezaměstnanost, bankovníctví a otázka vývoje čs. měny. Poslední kapitola je kapitolou stěžejní. Bude v ní

---

podrobně analyzována pozice československé ekonomiky v rámci evropského trhu. Konkrétně zde bude popsán hospodářský vývoj, ekonomická struktura, mezinárodní pohyb kapitálu a celní politika ČSR.

1 Politická situace v Československu v průběhu 20. a 30. let

1.1 Vznik Československé republiky

V dějinách každého národa můžeme najít mezníky, jež osudovým způsobem ovlivnily jeho život. Takovým historickým předělem je pro Čechy a Slováky říjen roku 1918, kdy na troskách habsburské monarchie došlo ke zrození *československého státu*.¹ Nový stát vyhlásila politická reprezentace českého národa 28. října 1918 a za dva dny se k němu připojila Martinskou deklarací i slovenská reprezentace.²

Klíčovým dnem se pak stal 13. listopad 1918, kdy se v Praze sešel Národní výbor československý a prohlásil se za Revoluční národní shromáždění (RNS), které se stalo nejvyšším zákonodárným orgánem čs. státu. Až RNS ustavilo první čs. vládu v čele s *Karlem Kramářem*, do níž začlenilo i členy zahraniční vlády, pojmenovalo stát jako republiku a prvním prezidentem samostatného čs. státu zvolilo *Tomáše Garrigua Masaryka*.³ Významná křesla ministrů zahraničních věcí a vojenství zaujali Masarykovi nejbližší exiloví spolupracovníci *Edvard Beneš* a generál *Milan Rastislav Štefánik*. Ministrem vnitra se stal *Antonín Švehla*, což byl vedoucí činitel agrární strany⁴, a v čele ministerstva financí stanul *Alois Rašín*. Republikánské zřízení státu bylo definitivně kodifikováno v ústavě z 29. února 1920, ve které se mj. zakotvilo dvoukomorové RNS složené ze senátu (150 členů) a poslanecké sněmovny (300 členů).⁵

1.2 Cesta k parlamentní demokracii

Vyhlášení *prvních obecních voleb* bylo důkazem toho, že to se zavedením demokratického zřízení myslí vedení státu vážně. Tyto volby bez pochyby patřily mezi nejdemokratičtější nejen v Evropě, ale na světě vůbec. Volební právo měli všichni občané země bez ohledu na stav a národnost a poprvé v historii našich dějin mohly jít k volbám i ženy. Přesto se jednalo jen o volby dílčí. Na Slovensku se konat nemohly, protože bylo ještě zčásti zabráno maďarskou Rudou armádou a na zbytku území byla odňata občanská

1 PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 21.

2 Tamtéž, str. 25.

3 KÁRNÍK, Z. *Malé dějiny československé (1868 – 1939)*. Praha: Dokořán, s. r. o., 2008, str. 45.

4 Česká strana agrární se v roce 1919 přejmenovala na Republikánskou stranu českého venkova a v roce 1922 na Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu. Viz PRŮCHA, V. a kol., 2004.

5 PRŮCHA, V. a kol., 2004, str. 27.

práva. O volbách na Podkarpatské Rusi nešlo ještě dlouhou dobu ani uvažovat.⁶ Z politického hlediska byl výsledek voleb z 15. června 1919 považován za důležitý. Celonárodní Kramářovu vládu vystřídala vláda nová, jež odpovídala hlasování českých občanů ve volbách. Utvořil ji tedy blok agrární strany a stran socialistických, tzv. zelenorudá či rudo-zelená koalice, která byla mj. považována za jádro i mnoha pozdějších vládních koalic. Poprvé v české historii se premiérem stal sociální demokrat – *Vlastimil Tusar*.⁷

Ihned po přijetí ústavy byly vyhlášeny volby do *Národního shromáždění* na 18. dubna 1920 do poslanecké sněmovny a na 25. dubna 1920 do senátu. Po výsledcích obecních voleb se žádné překvapení nečekalo, takže vítězství v prvních parlamentních volbách připadlo Československé sociální demokracii, jako druhá se umístila Československá strana lidová, na třetí místo se dostala německá sociální demokracie (DSAP) a čtvrtá byla strana agrární.⁸ Vzhledem k vítězství sociální demokracie mohl v čele vlády i nadále zůstat *Vlastimil Tusar*. Jeho vláda se však už od začátku potýkala s mnoha problémy, a proto prezident 15. září 1920 jmenoval vládu úředníků a odborníků, v jejímž čele stanul bývalý brněnský zemský prezident *Jan Černý*.⁹ Za jeho vlády dochází k rozštěpení Československé sociální demokracie. Na sjezdu strany 14. - 16. května 1921 se marxistická levice prohlásila komunistickou stranou¹⁰ všech národností ve státě a přihlásila se do Komunistické internacionály.¹¹

Jelikož v této politicky vypjaté situaci někdo vrcholnou politiku dělat musel, byla za zády vlády utvořena tzv. *Pětka*, v níž zasedli zástupci nejvýznamnějších čs. stran,¹² kteří rozhodovali o všech důležitých opatřeních, které poté vláda učinila. Poslanecké plénum se tak stalo hlasovací mašinérií s předem danými výsledky.¹³

Pro rozpory musela být Černého vláda ukončena a nezbývalo nic jiného, než aby na sebe úkol premiéra vzal v září roku 1921 ještě stále nestraník E. Beneš. Jeho vláda žila v neustálých konfliktech s *Pětkou* a vydržela jeden rok.¹⁴

6 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 – 1939), 1. díl*. Praha: Libri, 2000, str. 70.

7 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 143.

8 Celkové výsledky voleb v číslech viz KÁRNÍK, Z., 2000, str. 125 – 126.

9 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 108.

10 Komunistická strana Československá byla v poměru k počtu obyvatel největší komunistickou stranou na světě (včetně Ruska) a jejím prvním vůdčím představitelem se stal Bohumír Šmeral. Viz KÁRNÍK, Z., 2008, str. 424.

11 DOSTÁL, V. *Agrární strana – Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998, str. 79.

12 Jednalo se o A. Švehlu, A. Rašína, R. Bechyněho, J. Stříbrného a J. Šrámka.

13 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 108 – 109.

14 Tamtéž, str. 145.

1.3 Období let 1922 – 1929

Po konci Benešovy vlády situace vyžadovala příchod vlády nové, politicky plně reprezentativní. Většinové postavení sociální demokracie v parlamentu se po odchodu komunistických poslanců zmenšilo a největší stranou se stala Republikánská strana. Z této situace bylo zřejmé, že novým premiérem bude *Antonín Švehla*, který byl v té době považován za duši a vůdce všech politických akcí v RNS.¹⁵ Svou vládu sestavil jako všenárodní koalici a hlavně tak, aby vůdci stran zastoupených v poslanecké sněmovně měli ve vládě plnou odpovědnost za politiku republiky. Jeho záměrem bylo všechny hlavní složky politiky soustředit na obnovu národního hospodářství a na měnovou a finanční konsolidaci. K jmenování *první Švehlovy vlády* došlo 7. října 1922. V roce 1925 se řešila otázka agrárních cel, které prosazovala Republikánská strana a proti byla sociální demokracie. Ve vládě tato otázka přerostla v záležitost politickou až do té míry, že bylo učiněno rozhodnutí, aby o oprávněnosti této politiky agrární strany rozhodly volby.¹⁶

V pořadí již sedmá vláda byla jmenována 9. prosince 1925 a premiérem se znovu stal *Antonín Švehla*. Svou druhou vládu sestavil opět jako všenárodní koalici. Programem bylo pokračovat v činnosti vlády předcházející, což znamenalo upevnit autoritu státu, právní řád a zhospodárnit veřejnou správu. Premiér Švehla byl ze zdravotních důvodů nucen 17. března 1926 podat rezignaci a protože poměry mezi stranami byly stále napjaté, byla opět povolána úřednická vláda *Jana Černého*. V této době republikánští senátoři spolu s občanskými stranami vytvořili parlamentní většinu, která byla s podporou dvou německých aktivistických stran předpokladem ke vzniku nové vládní koalice. V září roku 1926, hned co se Švehla vrátil do politického života, k ní uskutečnil první kroky.¹⁷

Během druhé Švehlovy a poté i Černého vlády přestala fungovat věhlasná Pětka, která republiku provedla těmi nejtěžšími roky národní revoluce. Poté co se sestavila mezinárodní koalice, už nemohlo dojít k jejímu obnovení. Potřeba takového grémia však nevymizela. Dáme-li dohromady politické strany, které působily v tehdejší vládě, plus ještě ministra zahraničí, tak se dostaneme k číslu osm. Místo Pětky tedy začala fungovat *Osmička*, která sice nikdy nenabyla významu jako Pětka, ale pro hladký průběh věcí ve vládě byla nepostradatelná.¹⁸

15 DOSTÁL, V., 1998, str. 89 převzato z Národní shromáždění republiky Československé v prvním desetiletí, str. 287.

16 Tamtéž, str. 89, str. 91.

17 Tamtéž, str. 100 – 102.

18 KÁRNÍK, Z., 2000, str. 401 – 402.

12. října 1926 byla Antonínem Švehlou sestavena nová vláda, jejímž základem byla Republikánská strana a strana lidová, a z důvodu neúčasti stran socialistických bývá nazývána *panskou* anebo *černo-zelenou* koalicí. Pro účast ve vládě byli také získáni němečtí zemědělci a křesťanští sociálové. Šlo o první vládu v dějinách ČSR, v níž zasedali němečtí ministři.¹⁹

Květen 1927 byl časem, kdy mělo končit sedmileté funkční období prezidenta republiky a ze začátku panovala v této záležitosti určitá nervozita. Ale protože protikandidát K. Kramář měl jen minimální šanci na úspěch a A. Švehla podle vlastních slov prezidentem být nechtěl, tak se nakonec ukázalo, že protikandidát je jen jediný – senior KSČ *Václav Šturc*.²⁰ Na druhé straně T. G. Masaryk díky zvláštnímu zákonu mohl být opětovným kandidátem a z některých jeho náznaků bylo i zřejmé, že o to stojí. V den volby 27. května se nakonec ve výsledcích žádné překvapení nekonalo, i když hlasování skončilo velmi těsně. Masaryk totiž získal 274 hlasů, což bylo jen o 13 více, než potřeboval.²¹

Švehlův zdravotní stav se na podzim roku 1927 opět zhoršil a on už nebyl schopen se do úřadu předsedy vlády vrátit, i když se o to v březnu 1928 pokoušel. Na začátku roku 1929 proto požádal jemu nejbližšího *Františka Udržala*, aby ho do dalších voleb na postu předsedy vlády zastoupil.^{22 23}

1.4 Období let 1929 – 1935 a cesta k Mnichovské dohodě

Po předčasných volbách v říjnu roku 1929 byl F. Udržal již oficiálně jmenován premiérem. Nová vláda byla opět sestavena jako všennárodní koalice s účastí německých aktivistů.²⁴ Už od počátku svého vzniku byla vláda nucena řešit spoustu problémů, které byly jak vnitropolitického, tak globálního charakteru. Úplně v první řadě musela čelit právě vypuklé Velké hospodářské krizi.²⁵ V důsledku jejího prohlubování začínalo docházet k velké vládní nestabilitě, která vedla v říjnu roku 1932 ke konci Udržalova kabinetu. Předsedou vlády byl jmenován dosavadní předseda poslanecké sněmovny *Jan Malypetr*, který svůj kabinet musel také několikrát obnovovat, v období let 1932 – 1935 tak sestavil

19 DOSTÁL, V., 1998, str. 102.

20 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 167.

21 KÁRNÍK, Z., 2000, str. 403 – 404.

22 DOSTÁL, V., 1998, str. 105.

23 KÁRNÍK, Z., 2000, str. 402.

24 DOSTÁL, V., 1998, str. 128.

25 HANZAL, J. *Politické dějiny ČSR 1929-1938* [online]. 4. prosince 2009, [cit. 6. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-politicke-dejiny-csr-1929-1938-606/>

celkem 3 vlády.²⁶ Po některých událostech se z poslední Malypetrovy vlády stalo provizorium, a tak se Republikánská strana rozhodla provést přeobsazení. Milanu Hodžovi dala najevo, že je mu vděčná za jeho zásluhy ve volbách, a tak ho navrhla na pozici premiéra.²⁷ Jeho první vláda byla následně jmenována 5. listopadu 1935 a ve funkci předsedy vládních kabinetů Hodža zůstal až do pohnutých dnů na konci září roku 1938.^{28 29}

Co se týče Masarykova prezidentského postavení, tak to bylo stále neotřesitelné. Po posledních volbách v roce 1934 mu měl mandát končit až v roce 1941, on sám byl však už nejen unaven, ale hlavně i těžce nemocen, a nebylo tomu jen jednou, co chtěl už skončit. V létě roku 1935 byl už o své abdikaci definitivně přesvědčen, ale měl jednu podmínku. Žádal, aby po něm byl zvolen prezidentem republiky jedině Edvard Beneš. Problém byl, že ten měl kromě stoupců i dost nepřátel. Nakonec byl však 18. prosince 1935 i přes velké snahy jeho odpůrců zvolen prezidentem ČSR.³⁰

Po Benešově odchodu z funkce ministra zahraničních věcí ji zpočátku zastával premiér Hodža, ale v březnu 1936 ji převzal historik *Kamil Krofta*. Po nezdařilých pokusech v letech 1933 - 1934 upevnit politickou a hlavně hospodářskou politickou spolupráci mezi státy Malé dohody³¹ vystoupil Milan Hodža s úmyslem, že se vytvoří širší ekonomické seskupení, v němž budou vedle malodohodových států též Maďarsko, Rakousko a Itálie. Tento plán však ztroskotal jednak z důvodu velmocenských neshod, ale hlavně z důvodu německé expanze na jihovýchod Evropy, kterému nemohla ČSR účinně čelit.³²

V závěru roku 1937 se v projevech nacistických vůdců sbíhala mračna. Snaha vlády o dosažení dohody se Sudetoněmeckou stranou v čele s Konrádem Henleinem a o zlepšení vzájemných vztahů s Německem nedospěla k žádnému výsledku. Do roku 1938 vstupovali občané republiky v obavách o budoucnost. Dne 14. září 1937 zemřel první prezident ČSR T. G. Masaryk a jeho smrt jen zvýšila tíseň národní duše.³³

---

26 HANZAL, J. *Politické dějiny ČSR 1929-1938* [online]. 4. prosince 2009, [cit. 6. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-politicke-dejiny-csr-1929-1938-606/>

27 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 306.

28 DOSTÁL, V., 1998, str. 178.

29 PRŮCHA, V. a kol., 2004, str. 265.

30 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 306 – 307.

31 Malá dohoda byla spojenectví ČSR, Rumunska a Jugoslávie, které bylo vytvořeno v letech 1920 – 1921 pod francouzskou patronací. Podrobněji viz GERŠLOVÁ, J. *Lexikon našich hospodářských dějin: 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*. Praha: Libri, 2003. str. 198.

32 PRŮCHA, V. a kol., 2004, str. 266.

33 DOSTÁL, V., 1998, str. 180.

1.5 Rok 1938

Na začátku roku 1938 ještě určitá část čs. politického světa, i když poměrně malá, věřila v to, že základní dohoda se Sudetoněmeckou stranou je možná. Tuto naději vzbuzovala strana německých zemědělců, jež byla ve vládě aktivistickým prvkem a chtěla zabránit Henleinově straně v průniku do řad jejích stoupenců. Na druhé straně však měli němečtí aktivisté strach z přívalu sudetoněmeckého nacionalismu.³⁴ Stalo se tak, že pár dní poté, co Německo obsadilo Rakousko a připojilo ho k nacistické říši, se německé aktivistické strany přidaly k té Henleinově. Vládní naděje na možnost dohody s Německem prostřednictvím německých aktivistů se tak definitivně zhroutily.

Dne 1. dubna bylo předsedou čs. vlády zahájeno jednání se Sudetoněmeckou stranou, které se týkalo národnostního vyrovnání a bylo nadmíru obtížné a vleklé. Vláda M. Hodži v úzké spolupráci se všemi stranami vypracovala několik návrhů. Henleinova strana však nehodlala žádný z těchto návrhů přijmout. Na dohodu s německou menšinou sílil také tlak ze strany západních mocností. V pohraničních oblastech rostl neklid a 21. května došlo z obavy před vojenskou akcí k vyhlášení částečné mobilizace čs. armády, která nakonec byla úspěšná. Jednání s Němci bylo na čas přerušeno a opět pokračovalo až po uklidnění situace.³⁵

Jelikož se odmítavý postoj Němců nezměnil, tak se nešťastný osud ČSR začal naplňovat velmi rychle. Československá vláda byla nucena na nátlak anglo-francouzské diplomacie souhlasit s odstoupením sudetského území Němcům. Tento zdoluhavý a dramatický vývoj byl ukončen 29. září 1938 mnichovskou dohodou o odstoupení sudetského území, kterou podepsali zástupci čtyř zemí *A. Hitler* (Německo), *B. Mussolini* (Itálie), *N. Chamberlain* (Velká Británie) a *E. Daladier* (Francie). Vláda ČSR nezbývalo nic jiného než tento diktát přijmout, neboť se ocitla bez jakékoliv mezinárodní ochrany.

Od 21. září, kdy vláda a prezident pod nátlakem Anglie a Francie vyslovili souhlas s odstoupením sudetského pohraničí Německu, byla Hodžova vláda ve stavu demise. Tím, že nastoupila úřednická vláda generála Syrového, byl předmnichovský osud Československa uzavřen a osud svobodného státu zpečetěn.³⁶

---

34 Tamtéž, str. 197.

35 Tamtéž, str. 199 - 200.

36 Tamtéž, str. 202.

2 Problémy vytvoření samostatné čs. ekonomiky

Hospodářství každého státu je poměrně složitým mechanismem, který v době politických revolucí a zvrátů ve svém vývoji vykazuje souběžné rysy diskontinuity a kontinuity. Po 28. říjnu se diskontinuita v Československu neprojevila jen jeho vyčleněním z velkého hospodářského prostoru habsburské monarchie, ale také radikálními zásahy do sociální sféry a hlavně do majetkových poměrů. Poté co v prosinci 1918 došlo ke zrušení šlechtických titulů, byla pozemkovou reformou oslabena ekonomická moc aristokracie, uskutečnila se nostrifikace akciových společností, jež zahrnovala také „repatriaci akcií“ do českých a slovenských rukou a roku 1919 byl uskutečněn soupis majetku, na který navázala dávka z majetku. Přesuny v národní držbě zahraničního kapitálu, osamostatnění měny, změny v bankovní struktuře, nová situace v celní oblasti a zahraničním obchodě, to vše mělo také diskontinuitní charakter.³⁷

2.1 Měnová politika

V této revoluční době nebyla, a ani nemohla být vymezena *hranice* mezi kompetencemi parlamentu a vlády, protože se vyskytovalo mnoho závažných problémů, jež bylo nutno okamžitě řešit. Hospodářskou prioritu představovalo napravení rozvrácených peněžních poměrů a řízení měny nové země. Provedením byl pověřen ministr financí *Alois Rašín*, jehož hlavním záměrem bylo vytvořit jednotnou *československou měnu*, zvyšovat její kupní sílu a poté ji zařadit do měn zlatého standardu. Spolu se skupinou svých blízkých přátel si nekompromisně šel za svým.

Rakousko-Uhersko po prohrané válce po sobě zanechalo měnové dědictví v katastrofálním stavu. Vyčerpaly se všechny státní peníze a nezbylo nic jiného než hradit výdaje spojené s válkou i z emisních úvěrů u Rakousko-Uherské banky. Jelikož už na začátku války došlo k zrušení předpisů o zlatém krytí měny i předpisů, které bance zakazovaly poskytovat vládní úvěry, tak bylo běžné, že banka přijímala k lombardu veškeré rakouské a maďarské válečné půjčky. V červnu roku 1914 vzrostl dluh vlády, jež úvěrovala centrální banka, z 0,1 miliardy K až na ohromnou částku 48,8 miliard K. Nešlo jinak, než aby se tyto již tradiční inflační postupy neprojevily v markantním nárůstu

---

37 PRŮCHA, V. a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945. Brno: Doplněk, 2004, str. 29.

oběživa a v růstu cenové hladiny. Stav bankovek v oběhu stoupl z necelých 2,1 mld. na 37,6 mld. K.³⁸ Zlaté krytí koruny se zhroutilo a devizové rezervy byly vyčerpány.³⁹

Československá vláda neměla na vybranou a od tohoto rozporuplného peněžního vývoje se musela velmi rychle izolovat. Do Rakousko-Uherské banky se na konci roku 1918 nepodařilo dosadit mezinárodní kontrolu, a proto se Alois Rašín rozhodl, že na území ČSR zatím zůstane v oběhu dosavadní měna, ale jen za podmínek, že:

- si každý nástupnický stát bude moci stanovit komisaře, jenž bude činnost banky kontrolovat
- banka nebude poskytovat úvěry nástupnickým státům, tak se stane jen v případě souhlasu všech ostatních států
- už nebude docházet k lombardování válečných půjček a za škody, které zůstaly po lombardu válečných půjček, nebude vláda ČSR zodpovědná.

Rakousko-Uherská banka však okamžitě odmítla zákaz lombardu válečných půjček, a tak československé vládě nezbylo nic jiného než zakázat pobočkám banky lombardovat rakouské a maďarské válečné půjčky na československém území. Před československou vládou byl tak velmi náročný úkol, musela izolovat peněžní oběh na novém území od sousedních zemí, vytvořit svou vlastní měnu a omezením oběhu peněz docílit zvýšení kupní síly měny a utlumit tak válečné inflační znehodnocení peněz.⁴⁰

Nebyl tedy pochyb o tom, že radikální peněžní náprava je nezbytná. Mezi teoretiky i v podnikatelských kruzích se však střetávaly odlišné názory na její pojetí, a samozřejmě i na způsob provedení.⁴¹ Zastávce *deflační politiky* ministr Alois Rašín měl v plánu společně s měnovou odlukou zhodnocení koruny, protože předpokládal deflační efekt ze stažení části oběživa, což se ukáže zhodnocením koruny proti předreformnímu stavu, tj. snížením cen na vnitřním trhu a výhodnějším kurzem československé měny k těm zahraničním. Tento deflační vývoj by byl prospěšný velkým bankám a to z toho důvodu, že by došlo k zhodnocení jejich pohledávek, tj. úvěry, které byly poskytnuty v době inflace, by se splácely v hodnotnější měně. Deflační koncepce byla největší hrozbou pro exportní průmysl, protože zhodnocením koruny by podražilo vyvážené zboží a na zahraničních trzích by se znevýhodnila konkurenční schopnost čs. výrobců. Pozdější ministr financí

38 VENCOVSKÝ, F. *Měnová politika v české historii*. Praha: Česká národní banka, 2001, str. 29.

39 PRŮCHA, V. a kol., 2004, str. 59.

40 VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 29 – 30.

41 Tamtéž, str. 30.

Karel Engliš a ekonom Vladislav Brdlík, jejichž záměrem bylo stabilizovat korunu na její poválečnou úroveň, byli hlavními *oponenty* Rašínovi politiky.⁴²

2.1.1 Měnová reforma

Pro uskutečnění měnové reformy byla přijata Rašínova koncepce, jejíž hlavní myšlenkou bylo postupné zvyšování vnitřní i vnější kupní síly nové čs. měny. Tohoto záměru se mělo dosáhnout tlakem na vývoj cen a mezd, a to v první řadě velkou restrikcí peněžního oběhu. Jednalo se o složitý proces, který měl

- odlukou peněžního oběhu osamostatnit měnu Československé republiky a její řízení tak podřídit vlastní měnové politice
- tuto akci a i další řízení měnového vývoje dočasně svěřit do rukou zvláštního orgánu ministerstva financí.

Legislativní i faktické provedení reformy bylo založeno na těchto zásadách. *Zákon o provedení peněžní reformy* byl přijat finančním výborem Revolučního národního shromáždění dne 25. února 1919. Ještě v noci téhož dne vojsko uzavřelo státní hranice, přes které se také zastavila přeprava zboží a osob a byl přerušen poštovní styk se zahraničím. Obyvatelé byli o veškerém dění informováni z tisku, který byl společně s kolky a vyhláškami rozvezen po celé republice. K samotné akci okolkování došlo ve dnech 3. až 9. března roku 1919, na Slovensku se to protáhlo až do 12. března. Jejím hlavním úkolem bylo okolkovat a vrátit do oběhu polovinu z předložených bankovek, druhou polovinu zablokovat a vydat na ni jednocentní nezczitelné vládní dluhopisy, které se později mohou použít na splácení mimořádné dávky z majetku. Došlo také k plnému okolkování hotovostí státních pokladen a částek potřebných k výplatám mezd. Hotovost předána ke kolkování čítala částku 7,2 mld. K, ze které bylo zadrženo 2,5 mld. K, to představovalo 34,4 % měnové restrikce.⁴³ Technicky byla tedy reforma provedena okolkováním rakousko-uherských bankovek, které byly v hodnotě nad dvě koruny. Společně s mincemi zůstaly tedy papírové koruny a dvoukoruny v oběhu.⁴⁴

Takto tedy proběhlo osamostatnění peněžního oběhu na československém území. I když peníze byly okolkované, stále šlo o peníze rakousko-uherské. Bylo proto rozhodnuto o vydání peněz vlastních, což se také stalo. V dubnu 1919 byla uzákoněna

42 PRŮCHA, V. a kol., 2004, str. 59 – 60.

43 VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 31.

44 PRŮCHA, V. a kol., 2004, str. 60.

nová měnová jednotka nazvaná "*koruna československá (Kč)*" a bylo stanoveno, že se jedna československá koruna rovná jedné rakousko-uherské koruně. Okolkované rakouskou-uherské bankovky byly nahrazeny československými, které byly prohlášeny za *státovky*, protože institucí, jež je emitovala, byl *Bankovní úřad ministerstva financí*, který byl zřízen pro správu nové měny a svou činnost zahájil 11. března 1919 a ukončil ji 31. března 1926.⁴⁵ Do oběhu byly státovky uváděny postupně od července 1919 do února 1920. První mince se mohly začít razit až po obnově mincovny v Kremnici, což bylo až v roce 1922.⁴⁶

Měnová reforma roku 1919 i všechny kroky, které směřovaly k vytvoření a správnému fungování nové měny, se tedy podařily a v závěru dokonce překonaly i optimistická očekávání svých strůjců.⁴⁷ Co se týče pozice československé koruny na světových finančních trzích byla příznivější v porovnání s měnami sousedních států, to prohlubovalo důvěru mezinárodních finančních kruhů v mladičkový čs. stát.⁴⁸

2.1.2 Dávka z majetku a z přírůstku na majetku

Podle zákona z 8. dubna 1920 měla být dávka z majetku a z přírůstku na majetku druhou cestou k vykonání měnové restriktce a k postupnému zhodnocení nové čs. měny. Prostřednictvím této dávky mělo dojít k získání finančních prostředků jednak na krytí závazků vůči Rakousko-Uherské bance z jejich bankovek stažených z oběhu při březnové měnové reformě (tzv. státovkový dluh), a jednak na financování nečekaných vládních potřeb, které souvisely se vznikem nového státu a s udržení jeho samostatnosti.

Když bylo jasné, že restriktce oběživa, tak jak byla při peněžní reformě provedena, nestačí a že se bude muset postupovat cestou zdanění peněžních důchodů, tak hlavním záměrem dávky bylo odčerpání poválečné přebytečné kupní síly z trhu, aby inflačně nepůsobila na cenovou hladinu. Sice bylo toto opatření správně myšleno, ale nebylo provedeno dostatečně rychle. Teprve až v letech 1921 a 1922 byly vydány příslušné daňové předpisy. Docházelo však k jejich obcházení a k daňovým únikům. Do roku 1937, kdy se daň přestala vybírat, dosáhl její výnos 6,2 mld. Kč, i když se předpokládal až ve výši kolem 20 – 25 mld. Kč.⁴⁹

45 VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 32 a str. 34.

46 PRŮCHA, V., 2004, str. 61.

47 VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 33.

48 PRŮCHA, V., 2004, str. 63.

49 VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 33.

2.1.3 Rašínova deflační politika

Vize Aloise Rašína o deflační politice se roku 1919 nevyplnila, a ani nemohla, protože v tomto hospodářském chaosu ještě nenastaly podmínky pro snížení cen a trvalejší vzestup kurzu čs. koruny. Důležité je ale zmínit, že díky Rašínově *protiinflační politice* a snaze o zachování přijatelné míry deficitu státního rozpočtu se v ČSR podařilo zabránit hyperinflaci, která poničila měnové systémy okolních států.⁵⁰

Roku 1921 však nastal obrat a začala se rýsovat cesta k hospodářské konjunktuře⁵¹. Velmi dobře toho využil právě Rašín, který ale v únoru 1923 tragicky zemřel na následky atentátu, a proto se jeho nástupci museli znovu pokusit o realizaci koncepce, která zahrnovala zvyšování vnitřní i vnější kupní síly koruny, provedli to ale odlišnou metodou, *tz. politikou zvyšování kurzu koruny v zahraničí*. U této náročné koncepce měnové politiky se předpokládalo, že vysoký kurz měny bude působit přes exportní ceny tlakem na výrobní náklady a odtud deflačně na domácí cenovou hladinu.

Politika měla i své odpůrce, byli jimi zejména Karel Engliš, profesor na Masarykově univerzitě v Brně, a Josef Macek, profesor na Vysoké škole obchodní v Praze. I přes silnou opozici, která nebyla jen ekonomická ale také politická, se realizace politiky deflace dařila. Cenová hladina klesala, což byl jedinečný vývoj v tehdy inflačně rozvrácené Evropě. Tento vývoj byl však doprovázen prudkým snížením výroby, exportu, zaměstnanosti a napětím v sociální sféře, vykoupen i devizovými intervencemi, jejichž zdrojem byly také drahé úvěry ze zahraničí. Na curyšské burze docházelo k velkým výkyvům v kurzu čs. koruny, v průběhu roku 1922 hodnota čs. koruny stoupla z 8 švýcarských centimů až na 19, poté opět prudce klesala, aby se od roku 1924 ustálila kolem 16 centimů.^{52 53}

Nakonec výroba, export a zaměstnanost deflační politiku neunesly. Do ztrát se dostaly podnikové finance, které se nacházely pod neúnosným tlakem úvěrového zatížení. I dopad na likviditu bank byl poměrně tvrdý. Slabší banky nejprve začaly se snižováním svého základního kapitálu na krytí ztrát, poté fúzovaly a nakonec žádaly pomoc z vládních

50 PRŮCHA, V., 2004, str. 63.

51 [konjunktura] – vrcholná fáze ekonomického cyklu viz GERŠLOVÁ, J. *Lexikon našich hospodářských dějin: 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*. Praha: Libri, 2003.

52 VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 37 – 38.

53 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Svazek III., Období první Československé republiky a německé okupace, 1918 – 1945*. Praha: Karolinum, 1995, str. 19.

peněz. Tato situace se v Českých zemích projevila poklesem počtu akciových bank z 38 na 31.⁵⁴

Na jaře roku 1925 negativní projevy deflační politiky přerostly do takové míry, že vláda byla nucena tuto koncepci definitivně opustit. V důvodové zprávě k návrhu zákona o založení Národní banky Československé vyjádřila striktní požadavek stabilizovat kurz koruny "na úrovni posledních dvou let". Začala se tedy *politika měnové stabilizace*, jejíž hlavním iniciátorem byl tehdejší ministr financí Karel Engliš.

Národní hospodářství nepřekonávalo lehce následky, které byly způsobeny deflací. Pomalu však přecházelo ke konjunkturě. Od roku 1925 až do propuknutí Velké hospodářské krize se dařilo udržovat měnu jako *dokonale stabilní*, a to jak v pohledu přes vnitřní cenovou hladinu, tak v pohledu přes její devizový kurz. Obchodní bilance zaznamenala přebytek 1,7 mld. Kč a cenová hladina zůstávala stabilní, můžeme tedy říci, že čs. ekonomika vstoupila do období prosperity.⁵⁵

2.1.4 Založení Národní banky Československé

Přechod k politice měnové stabilizace znamenal shodu v názorech na to, aby byla konečně vytvořena standardní centrální emisní banka.⁵⁶ Proto 23. dubna 1925 byla Národním shromážděním přijata novela bankovního zákona z roku 1920. Po vydání vyhlášky ministra financí mohla *Národní banka Československá* (NBČS) 1. dubna 1926 zahájit svou činnost. Přípravy na vznik centrální banky probíhaly několik měsíců. Názory na to, kdo se stane jejím prvním guvernérem byly zcela shodné, měl to být *Vilém Pospíšil* – vynikající finanční odborník a aktuálně vrchní ředitel Městské spořitelny pražské. Prezident republiky dne 21. března 1926 tedy jmenoval novým guvernérem Viléma Pospíšila.⁵⁷

NBČS byla založena jako akciová společnost, tudíž byla autonomním orgánem, ale jelikož šlo o mimořádně významnou instituci pro chod celého národního hospodářství, tak měla pevně založené vztahy se státní výkonnou a zákonodárnou mocí, které byly dokonce upraveny v zákoně o NBČS.⁵⁸ Ze zákona bylo povinností banky pečovat o oběh platidel

54 VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 38.

55 Tamtéž.

56 Tamtéž, str. 39.

57 Tamtéž, str. 40 – 41.

58 Podrobněji o vzniku Národní banky Československé a o jejím fungování viz VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 39 – 43.

a jejich správné působení ve státě, o poskytování úvěrů zemědělství, průmyslu a obchodu, o vybudování odúčtovacích zařízení (clearingů) a dále měla samozřejmě pečovat o udržení poměru čs. koruny k plnohodnotným zahraničním zlatým měnám na úrovni posledních dvou let.⁵⁹

2.1.5 Měna zlatého standardu

Ve vizích většiny odborníků byl vznik čs. měny v roce 1919 spojován s přesvědčením, že ve finální fázi to nemůže být jiná měna než zlatá. Nejednalo se pouze o představu vyvolanou nadšením z budování nového státu, šlo také o výraz obecného myšlenkového proudu ve válkou poničené Evropě, jež se chtěla opět vrátit ke zlatu, protože ho považovala za spolehlivý základ měnové stability.

Měnová politika Aloise Rašína a jeho pokračovatelů striktně směřovala k připravení půdy pro zavedení zlaté měny. Především se musela vytvořit dostatečná zlatá rezerva. Proto se svobodný stát v prvních letech své existence vydal trojí cestou:

- vytvořit "zlatý poklad republiky" pomocí dobrovolných darů. Vhodně se využilo poválečného nadšení středních vrstev obyvatelstva (sesbíráno bylo např. 94 520 zlatých medailí a mincí, 65 kg ryzího zlata ve zlomcích atd.). Více než o význam měnový se nakonec jednalo o význam psychologicko-politický
- v únoru roku 1919 emitovat 4% vnitřní valutovou půjčku, jež se upisovala ve zlatě a ve valutách. Dosáhla až nečekaného úspěchu (270 025 kg stříbra, 3 360 kg ryzího zlata atd); splatit se jí podařilo do roku 1926
- vyhlásit nabídkovou povinnost deviz a valut, zakázat vývoz nezpracovaného zlata a stříbra, zlatých mincí atd.

Základ byl tedy hotov. 31. ledna 1922 byla v měnovém výkazu vyčíslena zásoba drahých kovů za 564 mil. Kč; v závěru roku 1925 už to bylo 40,8 tun ryzího zlata.⁶⁰ Když roku 1926 vznikla Národní banka Československá, tak převzala tuto zlatou rezervu od Bankovního výboru ministerstva financí.

Představou spojit korunu se zlatem bylo vedení banky velmi zaujato. Měnoví teoretici i praktici však nepovažovali tuto dobu za příliš vhodnou. Namítali, že na světových trzích není cena zlata stálá a je spíše tendence k jejímu zvyšování.⁶¹ Když tedy

⁵⁹ VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 42 – 43.

⁶⁰ Tamtéž, str. 36.

⁶¹ Tamtéž, str. 45.

byla stanovená cena vyšší, oslabovala se tak konkurenční schopnost československého zboží na zahraničních trzích a to právě v době, kdy začínalo docházet k útlumu světového obchodu.⁶² I přesto se ale zlatá československá koruna prosadila. Stálý výbor Národního shromáždění to potvrdil dne 7. listopadu 1929 ve svém opatření, které stanovilo, že:

- hodnotou je Koruna československá (Kč) rovna 44,58 miligramu zlata.
- povinností NBČS je udržovat kurz svých bankovek na této zákonné úrovni.
- další povinností banky je kupovat u svého hlavního ústavu v Praze a u filiálek, které k tomu byly určeny, zlato v poměru 1 Kč za 44,58 miligramu, ale jen v případě nabídne-li prodavač nejméně 12 kg ryzího zlata.

Banka tedy nahradila udržování kurzového poměru koruny k dolaru za udržování kurzu koruny na zlaté paritě.⁶³ Koruna se tak stala měnou zlaté devizy, znamenalo to, že byla kryta nejen zlatem, ale i za zlato směnitelnými devizami. Nikdy však nedošlo k zavedení přímé volné směnitelnosti bankovek za zlato.⁶⁴

2.2 Nostrifikace v průmyslu, bankovníctví a pojišťovnictví

Velký počet podniků z Českých zemí a ze Slovenska sídlil v době habsburské monarchie v různých částech Předlitavska a Zalitavska, hlavně v jejich metropolích - Vídni a Budapešti. V těchto městech totiž byly místní přírážky k daním nižší a kontakty s bankami, domácími i zahraničními vývozci a dovozci a ústředními úřady byly snadnější. S bankami, jež zůstaly za novou státní hranicí, byly úvěrově a kapitálově propojeny slovenské a české podniky, mezi které patřily i takové podniky jako Škodovy závody, cukrovar Schoeller, Vítkovické horní a hutní těžířstvo, Pražská železářská společnost, Báňská a hutní společnost nebo Spolek pro chemickou a hutní výrobu. Kontrolovat všechny tyto podniky čs. stát nemohl. Tuto situaci měl radikálně změnit proces nazvaný *nostrifikace akciových společností a repatriace akcií*.⁶⁵

62 PRŮCHA, V., 2004, str. 192.

63 VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 45.

64 PRŮCHA, V., 2004, str. 192.

65 Tamtéž, str. 96.

2.2.1 Průběh nostrifikačního procesu

Zákonodárny rámec pro hlavní část nostrifikačního procesu vytvořil *nostrifikační zákon*, který byl parlamentem schválen 11. prosince 1919.⁶⁶ V zákoně nebylo přenesení sídla přímo nařízeno, ale byli zmocněni příslušní ministři, kteří vyzývali společnosti, jež provozovaly obchod, výrobní činnost nebo dopravu na území Československa, ale sídlo měly mimo něj, aby ho přenesly do ČSR.⁶⁷ Společnosti, které měly své závody umístěny v několika zemích bývalé monarchie, byly povinny založit v ČSR společnost novou, jinak mohlo dojít k úplnému zákazu jejich činnosti na čs. území.

Nucený výkup akcií nařízen nebyl, ale vzhledem k nejisté atmosféře doby je jejich majitelé odprodávali ve velkém. Tím došlo k povzbuzení procesu *repatriace akcií*, jak se obrazně říkalo přesouvání cenných papírů od jejich rakouských a maďarských vlastníků do Československa. Občané ČSR, kteří disponovali potřebným kapitálem, na burzách ve Vídni a Budapešti za výhodných podmínek skupovali akcie.⁶⁸ Vzhledem k aktivní obchodní bilanci ČSR mohla repatriace kapitálu pokračovat i po skončení hlavní části nostrifikačního procesu.⁶⁹

Koncem srpna 1920 byla podepsána *smlouva s rakouskou vládou*, a tak mohla nostrifikace podniků se sídlem na Rakouském území definitivně začít. Rakouská vláda se touto dohodou totiž zavázala, že nebude při její realizaci činit potíže.⁷⁰ Vzhledem k napětí mezi *Československem a Maďarskem* se mezi nimi nostrifikační dohodu podařilo uzavřít až v roce 1927.⁷¹

Přenesení sídel řídila *nostrifikační komise vlády*, která sestavila soupis podniků, jichž se měla tato akce týkat. Až počátkem roku 1921 se nostrifikace rozvinula ve velkém měřítku. Komise měla dvě základní podmínky. První byla, že vždy žádala, aby podnik svou centrálu přeložil z *ciziny do ČSR* nebo aby se podnik případně rozdělil tak, že se čs. pobočka osamostatní a stane se z ní centrála. Druhou podmínkou bylo, aby došlo ke *změně ve složení vedoucích orgánů* podniku. Ve správní radě tak kvalifikovanou většinu měli mít

66 PRŮCHA, V., 2004, str. 97.

67 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Svazek III., Období první Československé republiky a německé okupace, 1918 – 1945.* Praha: Karolinum, 1995, str. 21.

68 PRŮCHA, V., 2004, str. 97.

69 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 23.

70 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 21.

71 PRŮCHA, V., 2004, str. 97 převzato z Lacina, V. *Formování československé ekonomiky...c. d.*, str. 102 – 104.

vždy čs. státní příslušníci, to znamenalo, aby dosavadní byli buď vyměněni, nebo přijali čs. státní příslušnost. Aby k obcházení této podmínky nedocházelo, ustanovilo se, že ředitelé závodů a členové správních rad budou mít svoje stálé bydliště v Československu, a tudíž v ČSR budou platit daně.⁷²

Nostrifikace v jednotlivých odvětvích probíhala rozdílně. Roku 1921 začala v dopravě a průmyslu, kde byla dokončena do konce 20. let. V Českých zemích postupovala nostrifikace díky brzkému uzavření dohody s rakouskou vládou rychleji, a tak mohla být většina podniků nostrifikována do konce roku 1924. V celém Československu bylo celkem nostrifikováno 235 významných akciových společností a společností s ručením omezeným, jejichž základní kapitál se blížil 2 mld. Kč (údaje jsou k dispozici za 231 podniků – viz tabulka č. 1).⁷³ Na Slovensku tento proces postupoval kvůli napjatým vztahům s Maďarskem o něco pomaleji. Vedle dalších okolností nostrifikace přispěla i k poválečnému rozšíření počtu akciových společností na čs. území; v průmyslu a obchodě jejich počet vzrostl během let 1919 až 1921 z 605 na 952.⁷⁴

Tab. č. 1 Výsledky nostrifikace průmyslových, obchodních a dopravních podniků do roku 1928

Původní sídlo podniku	Nostrifikováno					
	přeložením sídla		rozdělením		celkem	
	počet podniků	akc. kapitál v mil. Kč	počet podniků	akc. kapitál v mil. Kč	počet podniků	akc. kapitál v mil. Kč
Rakousko	118	983,0	44	456,6	162	1 437,6
Maďarsko	62	463,8	7	47,0	69	510,8
Celkem	180	1 446,8	51	501,6	231	1 948,4

Pramen: PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 122.

Nostrifikační proces měl zvláštní charakter v bankovníctví a pojišťovnictví. V bankovníctví docházelo k tomu, že vídeňské velkobanky pro své filiálky zakládaly v Československu nová ústředí za kapitálové účasti čs. a zahraničních dohodových bank a finančních skupin.⁷⁵ Za první nostrifikační akci v bankovníctví je považováno sloučení v ČSR sídlících filiálek vídeňského *Creditanstaltu* s pražskou *Českou eskomptní bankou*. Stalo se tak za patronace *Živnostenské banky*. Došlo k vytvoření kapitálově silné smíšené

72 KÁRNÍK, Z. *Malé dějiny československé (1868–1939)*. Praha: Dokořán, s. r. o., 2008, str. 176.

73 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 22.

74 PRŮCHA, V., 2004, str. 97 převzato z: Statistická příručka Republiky československé (III/1928) str. 99.

75 PRŮCHA, V., 2004, str. 98.

česko-německé banky, která se od té doby považovala za základnu spolupráce domácího německého, českého a cizího kapitálu. Nostrifikace filiálek ostatních vídeňských bank probíhala na základě nařízení ministerstva financí ze září roku 1920. Vznikly tak tři smíšené česko-německé banky: *Banka pro obchod a průmysl* (dříve *Länderbanka*), *Všeobecná bankovní jednota* a *Česká komerční banka*. V roce 1922 na základě dohody mezi československou a anglickou vládou byla založena *Anglo-československá banka*. Filiálky budapešťských bank na Slovensku byly nostrifikovány trochu jinak než ty filiálky vídeňských velkobank. Vytvořila se z nich totiž jen jediná nostrifikovaná banka, jež byla nazvána *Slovenská všeobecná úverová banka*. Ostatní filiálky byly převzaty domácími bankami nebo bankami českými, které pronikaly na slovenské území.⁷⁶

V *pojišťovnictví* došlo ke sloučení české pojišťovny *Moldavia*, která byla pod kontrolou *Živnostenské banky*, s filiálkami italské pojišťovací společnosti *Assicurazioni Generali*, vznikla tak nová společnost s českým a italským kapitálovým podílem *Moldavia-Generali*.⁷⁷

2.2.2 Důsledky nostrifikace

Nostrifikace určitě dostala svého cíle, kterým bylo, aby byl podpořen přirozený přesun hospodářské aktivity z hlavních center bývalé monarchie do nového státu, hlavně tedy do Prahy. Hospodářské osamostatnění Československa se díky ní urychlilo a také pomohla zlomit dominantní postavení rakousko-německých podniků v československém hospodářství.⁷⁸

V peněžnictví se díky nostrifikaci dosáhlo toho, že se významné české banky přeměnily z provizorních ústavů ve skutečné velkobanky a významná střediska finančního kapitálu. Nejvíce z nostrifikace těžila *Živnostenská banka*, která všechny své dostupné prostředky investovala do nákupu akcií. Významnou měrou se na přeměně filiálek budapešťských a vídeňských bank v nové subjekty a na nostrifikaci pojišťoven podílel zahraniční kapitál (francouzský, italský, britský a belgický). Došlo i k rozšíření pozic slovenské buržoazie, ale jen v omezené míře kvůli její kapitálové slabosti, a tak do té doby dominantní postavení budapešťských a vídeňských velkobank na Slovensku vystřídala hegemonie českého finančního kapitálu.⁷⁹

⁷⁶ DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 23.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ PRŮCHA, V., 2004, str. 122.

2.3 Pozemková reforma

2.3.1 Nástup k reformě

Na území habsburské monarchie zůstala v důsledku nedokončené buržoazní revoluce z let 1848 – 1849 zachována rozlehlá *šlechtická a církevní latifundia*, která byla pozůstatkem feudalismu. Velká část z těchto latifundií byla spojena s fideikomisem, jenž zabraňoval odprodávání půdy a také dělení rozsáhlých pozemkových majetků šlechty.⁸⁰ V agrárním hnutí od konce 19. století sílilo přesvědčení, že by mělo dojít k jeho zrušení a umožnění tak volných majetkových transakcí.⁸¹ Musíme říci, že nešlo pouze o zrušení fideikomisu. Důležitým aspektem také bylo to, že téměř polovina hospodářství na čs. území měla *rozlohu do 2 hektarů*, z které nebylo možné uživit rodinu. Aby byla zajištěna stabilita a spokojenost venkovského lidu, měla reforma směřovat k posílení malého a hlavně středního pozemkového vlastnictví.^{82 83}

Proti zrušení fideikomisu se samozřejmě stavěla šlechta, která jen zřídka chtěla „sedlačit“. Části svých pozemků, někdy až celá hospodářství totiž dávala do dlouhodobého *pachtu*, a tak získávala drtivou část svého bezpracného zisku. V jistém smyslu bylo podobné i postavení katolické církve, ve které byla velkostatkáři arcibiskupství, biskupství, kapituly, bohaté kláštery, duchovní řády apod. Co se týče rozlohy, tak ta byla z hlediska vlastnictví podobná té šlechtické, avšak v tomto případě byl majitelem jediný právní subjekt – církev. Takto chápána byla církev považována za největšího latifundistu vůbec. Vytvářela se tak neřešitelná situace, jež ve vyhrocenějších časech hrozila výbuchem. Českým zemím a Slovensku se po pádu habsburské monarchie naskytlá příležitost k zásadnímu řešení této situace, neboť došlo ke spojení reformy s národním hnutím, které probíhalo pod heslem: „*Odstraňme následky Bílé hory!*“, jež právě zapříčinila to, že v Českých zemích byla zemská šlechta z velké části německá nebo národně nevyhraněná. Samozřejmě, že věc byla okamžitě zpolitizována.^{84 85}

Strana lidová požadovala, aby církevní majetek v žádném případě nebyl posuzován jako majetek jednoho vlastníka, s reformou však souhlasila. Podle ní by měla být ve

---

80 PRŮCHA, V., 2004, str. 81.

81 Tamtéž, str. 82.

82 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 179.

83 PRŮCHA, V., 2004, str. 81.

84 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 180 – 181.

85 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 – 1939)*, 1. díl. Praha: Libri, 2000, str. 453.

prospěch reformy zabírána půda od rozlohy 1 000 ha. Mnohem radikálnější byla *sociální demokracie*, která chtěla uskutečňovat zábor už od 50 ha a ze zabraných hospodářských dvorů chtěla vytvořit družstva jejich bývalých zaměstnanců.⁸⁶ To však neodpovídalo požadavkům rolníků a vesnické chudiny, kteří usilovali o parcelaci velkostatků a o převedení vlastnických práv těchto získaných pozemků na nové nabyvatele. S těmito požadavky se však ztotožnila *agrární strana*, a tím se stala hlavním iniciátorem reformy. Posílila tak své politické a postupně i ekonomické postavení.⁸⁷ Na konci roku 1918 podala návrh, aby latifundia byla rozdělována mezi drobné zemědělce, domkaře, zemědělské dělníky a bezzemky.⁸⁸

2.3.2 Zákony o reformě

Zákony o pozemkové reformě, které byly přijaty v letech 1919 – 1920, představovaly jakýsi kompromis mezi návrhy hlavních politických stran. Převažující vliv při rozhodování však měla agrární strana. Hranici, od které měl být prováděn zábor půdy, stanovil tzv. *záborový zákon* na 150 hektarů zemědělské a 250 hektarů veškeré půdy. Prvním krokem vlastnických přeměn byl *zákon o výkupu dlouhodobých pachtů*, který byl přijat 27. května 1919.⁸⁹ Tento zákon právě nejvíce zasáhl majetek šlechty a církve, protože ty získávaly, jak již víme, pachtem velkou část svého bezpracného zisku.⁹⁰ Venkovští obyvatelé byly uklidněni, neboť pochopili, že reforma skutečně začala.⁹¹ K provedení reformy byl v červnu 1919 ustaven *Státní pozemkový úřad*, který byl sice přímo podřízen vládě, fakticky byl však doménou agrární strany. Poté byl v lednu 1920 schválen *přídělový zákon*, jenž určoval postup a pravidla při rozdělování zkonfiskované půdy.⁹² Další ze zákonů byl *úvěrový*, který vznikl proto, že noví nabyvatelé měli problémy s placením výkupů. Nařizoval, aby přídělcům byly veřejnými finančními ústavy poskytovány levné úvěry ke splácení přidělené půdy.⁹³ *Náhradový zákon*, přijatý 8. dubna 1920, požadoval, aby za odňatou půdu byly vypláceny náhrady, které budou ve výši průměrné ceny, jež bude docílena při prodeji pozemků nad 100 ha z volné ruky v období let 1913 - 1915.⁹⁴

86 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 181 – 182.

87 PRŮCHA, V., 2004, str. 83.

88 Tamtéž, str. 83 převzato z Venkov, 30. 11. 1918.

89 Tamtéž., 84.

90 KÁRNÍK, Z., 2000, str. 458.

91 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 183.

92 PRŮCHA, V., 2004, str. 85.

93 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 183.

94 PRŮCHA, V., 2004, str. 85.

2.3.3 Průběh reformy

Cíle pozemkové reformy, kterou měla plně pod kontrolou agrární strana, byly převážně politické a ekonomické. Šlo hlavně o uklidnění venkova v době, kdy vrcholila radikalizace společnosti, dále o upevnění vlivu agrární strany, posílení zemědělských podniků s nejproduktivnějším hospodařením, zvýšení životního standardu rolníků a také o vytvoření nové vrstvy statkářů, kteří by ve výrobě uplatňovali nové moderní metody.⁹⁵

Jelikož nelze pochybovat o tom, že při konfiskování půdy pro pozemkovou reformu se jednalo převážně o majetek aristokracie, který byl v Českých zemích z velké části ve vlastnictví Němců, tak lze říci, že reforma měla i svůj *národní aspekt*.⁹⁶ Objevovала se i tvrzení, že národní cíle byly hlavním podnětem k uskutečnění reformy.

Z údajů z roku 1921 o sčítání zemědělských podniků vyplývá, že jich na území ČSR bylo 1 613 500 a hospodařily na 8 179 000 hektarech zemědělské půdy. V průměru tak na jeden podnik připadalo 5 ha půdy, ale za tímto průměrem se skrývala velká diferenciací pozemkové držby.⁹⁷ V letech 1922 – 1926 se uskutečnila v rámci pozemkové reformy rozhodující část přesunů majetkového vlastnictví; na Slovensku se tato hlavní část o několik let prodloužila.⁹⁸ Celkem se ve prospěch reformy zabrala půda 786 velkostatků, která představovala 4 068 370 ha půdy veškeré a z toho 1 312 721 ha půdy zemědělské. Mezi nové majitele se tak rozdělilo 44 % veškeré zkonfiskované půdy, respektive 66 % půdy zemědělské. Původním majitelům půdy zůstalo 47 % hlavně lesů, avšak pouze 32 % půdy zemědělské. Z evropského hlediska se jednalo o druhou nejrozsáhlejší reformu.

Část zkonfiskované půdy byla z obavy, že by mohlo dojít ke krizi v zásobování měst, ponechána na tzv. *zbytkové statky* o rozloze cca 50 – 120 ha.⁹⁹ Původně měly být tvořeny na zbytku půdy až po uspokojení drobných zájemců, ale v závěru tomu bylo přesně naopak. Zprvu docházelo k vyčleňování a přidělování zbytkových statků, které měly nejúrodnější a nejlépe situovanou půdu, což bylo v okolí bývalých šlechtických velkostatků, a teprve potom byla ostatní půda rozdělena v drobném přídělu. Novými nabyvateli se z velké části stali funkcionáři agrární strany. Tak došlo ke vzniku nové vrstvy statkářů moderního ražení, jejichž výsledky hospodaření byly daleko vyšší než tehdejší

95 PRŮCHA, V., 2004, str. 85 – 86.

96 KÁRNÍK, Z., 2000, str. 486.

97 PRŮCHA, V., 2004, str. 87.

98 Tamtéž, str. 122.

99 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 183.

průměr československého zemědělství. V přidělu zbytkových statků se velmi výrazně projevila protekce Státního pozemkového úřadu a jeho podřízenost agrární straně.¹⁰⁰

Největší změny se odehrály v rámci drobného přidělu, což byl přiděl od 0,1 ha do 30 ha.¹⁰¹ Bylo rozděleno 790 000 hektarů půdy mezi 638 000 nabyvatelů, což tedy v průměru bylo 1,2 hektaru. U drobného přidělu se cena za 1 hektar pohybovala v rozmezí 3 500 až 5 000 Kč, což byla poměrně vysoká částka, která zapříčinila, že nejpotřebnější zájemci o půdu byly z přidělu buď vyřazeni, anebo se zadlužovali.^{102 103}

Tab. č. 2 Výsledky pozemkové reformy podle stavu z roku 1938

Ukazatel	Veškerá půda		Zemědělská půda	
	tis. ha	%	tis. ha	%
Celková výměra zabrané půdy	4 068	100,0	1 313	100,0
Propuštěno ze záboru původním majitelům	2 267	55,7	444	33,8
Rozděleno úhrnem	1 801	44,3	869	66,2
z toho drobný přiděl	790	19,4	644	49,1
zbytkové statky	226	5,6	192	14,6
postátněná půda a jiné větší objekty	785	19,3	33	2,5

Pramen: PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 123.

2.3.4 Důsledky reformy

Pozemková reforma byla provázena rozsáhlým přesunem peněžních prostředků. Za zkonfiskovanou půdu dostali bývalý latifundisté velké finanční sumy. Většina malých i větších žadatelů byla nucena si na zaplacení půdy půjčit a dostala se tak do područí bank.

¹⁰⁴ Z fondu pozemkové reformy byly na nákup zemědělských pozemků poskytnuty úvěry ve výši přes 3 mld. Kč. Průměrné zadlužení na 1 hektar tedy činilo kolem 2 500 Kč.¹⁰⁵

¹⁰⁰ PRŮCHA, V., 2004, str. 125.

¹⁰¹ DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Svazek III., Období první Československé republiky a německé okupace, 1918 – 1945*. Praha: Karolinum, 1995, str. 45.

¹⁰² PRŮCHA, V., 2004, str. 126.

¹⁰³ KÁRNÍK, Z., 2000, str. 461.

¹⁰⁴ PRŮCHA, V., 2004, str. 127.

¹⁰⁵ DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 45.

Naděje propagátorů reformy, že zvětšení hospodářství rolníků omezí na venkově hypotekární zadlužení, se tak rozplynula.

V průběhu 20. let došlo k zániku přibližně 90 000 trpasličích hospodářství do 1 ha a zároveň ke zmenšení výměry velkostatků nad 100 hektarů. V hospodářstvích od 2 do 100 hektarů půdy i výrobních jednotek naopak přibývalo, z toho nejvíce ve skupině mezi 5 až 10 hektary.¹⁰⁶ Počet malých a středních hospodářství, která pomohla ke stabilizování venkova, sice značně vzrostl, ale tato skutečnost přece jen *ubírala* tržnímu hospodářství sílu.¹⁰⁷ I v případě, že všechny změny v držbě pozemků nesouvisely s agrární reformou, je důležité říci, že reforma působila proti dlouhodobému diferenciacnímu vývoji v zemědělství.¹⁰⁸

Mírněji než k šlechtickému velkostatku se reforma zachovala k tomu církevnímu.¹⁰⁹ Církvi zůstala rozhodující část pozemkového majetku – na nové majitele bylo v Českých zemích převedeno pouze 37 000 ha, tzn. 16 % půdy církevní. Podařilo se jí tak odvrátit nebezpečí, že reforma oslabí její ekonomickou moc.¹¹⁰

Pozitivní důsledky pozemkové reformy zcela jistě převážily ty negativní a jen těžko si lze republiku bez nich představit. Na venkově se minimalizovalo sociální napětí, silně byla omezena hospodářská moc velkostatku a byl také oslaben podíl německé šlechty na čs. velkostatkářství. Velmi dobré bylo, že menší velkostatky, které měly *občanské majitele*, zaujaly v tržním čs. hospodářství rozhodující místo. Zdá se tedy, že právě statkáři profitovali na reformě nejvíc. Sociální postavení venkovské chudiny se ale zlepšilo; jednak tím, že část si polepšila pozemkovou reformou a část se živila v průmyslu.

V podstatě bylo dokončeno vybudování *ekonomického agrárního komplexu*, takže tržní přebytky rolníků měly zajištěný odbyt. Vezmeme-li v potaz, že agrární krize začala na území Československa působit už v roce 1928 a Velká hospodářská krize ji měla jen zostřit, pak ještě víc oceníme důslednost v provedení reformy.¹¹¹

---

106 PRŮCHA, V., 2004, str. 127 – 128.

107 KÁRNÍK, Z., 2000, str. 491.

108 PRŮCHA, V., 2004, str. 128.

109 KÁRNÍK, Z., 2000, str. 472.

110 PRŮCHA, V., 2004, str. 124 převzato z Kalný, M. *Církevní majetek a restituce*. Praha: 1995, str. 16.

111 Tamtéž, str. 185.

3 Dopady Velké hospodářské krize na čs. ekonomiku

Na burze v New Yorku v ulici Wall Street, která byla považována za největší peněžní trh na světě, se 24. října 1929 zhroutil trh s akciemi a do 29. října přerostla panika v totální krach,¹¹² který se stal impulzem k *nejtěžší hospodářské krizi 20. století*. Tato krize, jež byla provázena relativní nadvýrobou, zasáhla s výjimkou SSSR celý svět. Již od roku 1928 se ohlašovala v zemědělství, poté se v roce 1930 rozšířila ze Spojených států do ostatních zemí a dalšího roku vyvrcholila měnovou a úvěrovou krizí.¹¹³

Československá republika patřila k zemím, jež byla krizí zasažena mimořádně silně.¹¹⁴ Nejprve se ale zdálo, že následky hospodářské krize v ČSR nebudou tak velké, ale vývoj v letech 1931 a 1932 ukázal pravý opak. Jelikož krize byla tentokrát mimořádně vleklá a ostrá, tak nepříznivá léta tvořila převážnou část hospodářského cyklu. Oživení hospodářství bylo málo výrazné, investiční činnost skromná a technická modernizace pomalá. Krize tak v Československu dosáhla svého *dna roku 1933* (v některých odvětvích i o rok nebo dva později) a doznívala až do roku 1936.¹¹⁵

3.1 Dopady krize v průmyslové výrobě

Nejhlubšího bodu dosáhla krize na začátku roku 1933, kdy se *průmyslová výroba* v Československu snížila na 60 % předkrizového maxima v roce 1929.¹¹⁶ Co se týče objemu výroby tak se některá odvětví vrátila zpět do posledního předválečného desetiletí. Tento velký pokles ovlivnilo několik okolností. Selhání světového obchodu velmi dolehlo na konkurenční situaci na trhu, v níž československé výrobky svými cenami jen těžko mohly soutěžit se stejnými výrobky technicky dokonalejšího a koncentrovanějšího průmyslu předních států. Uspěť mohly jen vysoce kvalitní komodity nebo obory, ve kterých byla podstatně nižší mzdová hladina než u zahraniční konkurence. Až nyní za krize se také naplno projevila *zastaralost struktury* čs. průmyslu, ve kterém bylo jen malé zastoupení nejprogresivnějších chemických a strojírenských oborů a ve kterém velký podíl měly řemeslné živnosti, jež v těchto krizí ztížených podmínkách nebyly schopny konkurovat

112 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 – 1939), 2. díl*. Praha: Libri, 2002, str. 20.

113 PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 245.

114 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Svazek III*. Praha: Karolinum, 1995, str. 31.

115 PRŮCHA, V., 2004, str. 271.

116 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 31.

větším podnikům. Situaci moc nepomáhala ani měnová politika státu, jež až do roku 1934 i přes vlnu devalvací zahraničních měn udržovala vysoký kurz koruny, který velmi negativně působil na *československý export*. Komplikace v průmyslu byly způsobeny i omezenými možnostmi odbytu na vnitřním trhu. *Poptávka* klesala jednak z důvodu nízké kupní síly obyvatel v důsledku snižování platů a mezd, zemědělské krizi a vysoké nezaměstnanosti, jednak z důvodu oslabování investiční činnosti.¹¹⁷

Průmyslová výroba se na nízké úrovni nacházela nejen celý rok 1933, ale bylo tomu tak i v roce následujícím, kdy už ve většině zemí Evropy docházelo k hospodářskému oživení. Zhroucení exportu v letech 1932 až 1934 vyvolalo prudký propad průmyslové výroby. Největší dopad měla krize na exportní odvětví *lehkého průmyslu*, který tvořil základ naší ekonomiky, šlo především o odvětví spotřebního průmyslu – textil, sklářství, galanterie, boty, výroba hraček a porcelánu. Bylo to hlavně z toho důvodu, že výrobky lehkého průmyslu jsou první, které během krize ztrácí zákazníka. Jíst se musí, ale nákup luxusního zboží počká. Ekonomika ČSR byla citlivá na jakýkoliv výkyv konjunktury. Bylo to dáno tím, že československá ekonomika byla malá a nepříznivě strukturovaná. Tak se stalo, že zahraniční obchod klesl proti roku 1929 na pouhých 30 %. Jednalo se o obrovský propad, který se projevil v oblastech, kde byl tento průmysl situován. Proto průmyslová vesnice zvaná *Sudety*, tedy Němci obydlené pohraničí, na tom byla mnohem hůře než Čechy, protože lehký průmysl byl situován hlavně tam. Češi na tom byli o poznání lépe, neboť jejich hlavním zájmem byl těžký průmysl a zemědělství, jež se nacházely v oblastech, kam krize nedopadala tak silně.^{118 119} Až do Mnichova roku 1938 se nepodařilo krizi v těchto odvětvích překonat.¹²⁰

3.2 Dopady krize v zemědělské výrobě

Už v roce 1928 lze v Československu pozorovat začátek agrární krize, která se projevovala relativní nadvýrobou zemědělských surovin a potravin, sníženou rentabilitou podnikání, poklesem cen, zpomaleným technickým rozvojem, hypotečním zadlužováním, změnami ve struktuře výrobního procesu a také všeobecným zchudnutím rolníků. Na

117 PRŮCHA, V., 2004, str. 285.

118 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 31 – 32.

119 *Světová hospodářská krize optikou první republiky*. Autor výroku: Kubů Eduard. [online] 14. 3. 2007, Praha: ČT24, [cit. 3.4.2012]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/7032-svetova-hospodarska-krize-optikou-prvni-republiky/>

120 PRŮCHA, V., 2004, str. 287.

rozdíl od průmyslové výroby se celkový rozsah výroby v zemědělství nezmenšil, naopak bylo v roce 1932 dosaženo jejího největšího objemu od vzniku ČSR. Vysvětlení můžeme najít nejen v příznivých klimatických podmínkách, ale hlavně ve snaze výrobců rozšířit produkci a odbyt za účelem kompenzovat pokles prodejních cen. Toto úsilí ještě více podporovalo nadvýrobu a oddalovalo tak překonání krize.

Prudký pokles prodejních cen v době agrární krize znamenal pro zemědělství ztrátu ve výši několika desítek miliard korun. V období let 1927 až 1934 klesl vážený průměr cen, které byly dosahovány při zpeněžování zemědělské produkce, o 42 %.

Za agrární krize byla také spatřena *nerovnost* mezi ostřejším snížením odbytových cen ve srovnání s výrobními náklady. Zhoršovala se *rentabilita* zemědělského hospodářství a to z toho důvodu, že jedna část těchto nákladů byla stabilní (úroky z půjček, pachtovné) a ta další klesla méně než zemědělské ceny (průmyslová hnojiva a krmiva, inventář, stroje). Vyjádří-li se práce rolnictva a netržní část jeho produkce v penězích, tak v Českých zemích došlo ke snížení ročního čistého výnosu z hektaru zemědělské půdy z 1 083 Kč na 309 Kč a na Slovensku to bylo z 368 Kč na 62 Kč.¹²¹ V těchto průměrných údajích můžeme nalézt viditelné rozdíly v hospodářských výsledcích malovýroby a velkostatků. Krize pro velkostatkáře znamenala pokles míry zisku, ale část ztrát získávali zpět, když snížili mzdy svým námezdním pracovníkům. Co se týče malovýrobců, tak ti byli v horším postavení, protože jim hrozila ztráta pozemku i obydlí. Na venkově se proto do velké míry rozšířilo hypotekární zadlužení nemovitostí a na statisíce domkařů a rolníků byla uvalena exekuce kvůli neschopnosti splácet své dluhy.¹²²

3.3 Nezaměstnanost

Velká hospodářská krize přinesla masovou, dlouhotrvající a celé regiony postihující nezaměstnanost.¹²³ Zprostředkovatelný práce v roce 1929 měly v evidenci kolem 35 000 uchazečů o práci, ale jejich počet od konce tohoto roku rapidně stoupal a v únoru 1933 dosáhl svého maxima - 920 000 uchazečů.¹²⁴ V dalších letech počet neumístněných uchazečů o práci pozvolna klesal, ale čísla to byla pořád vysoká, například v roce 1936 uváděly zprostředkovatelný 622 700 žadatelů o zaměstnání.¹²⁵

121 PRŮCHA, V., 2004, str. 297 převzato z: Zprávy zemědělského ústavu..., č. 3/1938, str. 51.

122 Tamtéž str. 297.

123 KÁRNÍK, Z. *Malé dějiny československé (1868 – 1939)*. Praha: Dokořán, s. r. o., 2008, str. 269.

124 PRŮCHA, V., 2004, str. 399.

125 PERNES, J. *České průšvihy. Aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848 – 1989*.

Jelikož zprostředkovatelný práce byly v Československu rozmístěny nerovnoměrně, tak jejich údaje nemohly být úplné. Skutečný stav počtu nezaměstnaných tak podle odhadu převýšil jeden milion a v zimě roku 1933 se přiblížil k 1,3 milionu. Někteří nezaměstnaní hledali práci individuálně a na zprostředkovatelný se obraceli relativně málo, protože šance získat zaměstnání jejich pomocí byla velmi nízká – v roce 1930 připadalo na jedno volné místo sedm zájemců o práci, ale o čtyři roky později to bylo už 144 uchazečů.¹²⁶

Nezaměstnanost měla podle odvětví a regionů nerovnoměrný vývoj. V roce 1933 bylo nejvíce uchazečů o práci evidováno mezi dělníky (22 % z celkového počtu nezaměstnaných) a dále v průmyslu kovo zpracujícím včetně strojírenství, textilním a ve stavebních živnostech. Úbytek pracovních sil zasáhl velmi silně i průmysl polygrafický, papírenský a sklářský. Tento nerovnoměrný vývoj ovlivňoval intenzitu sociálních konfliktů, které vedly až k organizovaným stávkám nezaměstnaných. Největším problémem se ale krize ukázala být v pohraničních průmyslových oblastech Českých zemí, kde měla i velmi těžké politické následky.^{127 128}

3.4 Dopady krize v bankovníctví

Plnou silou dostihla krize čs. *bankovníctví* až roku 1931, kdy společně s vnitřními poměry zasáhly hospodářství i mezinárodní vlivy - zamrznutí zahraničních pohledávek obchodních bank a zrušení zahraničních úvěrů. Na území ČSR bylo omezeno aktivní i pasivní obchodování peněžních ústavů. Splácení půjček se zastavilo a bankroty dlužníků způsobily růst objemů nedobytných pohledávek, což vedlo peněžní ústavy k obezřetnosti při poskytování úvěrů a jejich hlavním zájmem se stala orientace na nákup státních dluhopisů, které byly z dlouhodobého hlediska považovány za spolehlivější. Docházelo k poklesu kurzů domácích i zahraničních cenných papírů a klesal také výnos kapitálových investic.

Akciové obchodní banky zažily velký otřes, protože se jejich koncerny ocitly v těžké situaci a obyvatelstvo ve velkém vybíralo své *vklady*, případně je přelévalo do ústavů lidového peněžnictví, které ve 30. letech prokázalo až překvapivou stabilitu. Celkem se snížila nejen míra úspor obyvatelstva, ale došlo i k tomu, že podniky

---

[online] 3. 1. 2011, [cit. 3. 4. 2012]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-velka-krize-aneb-hospodarska-neschopnost-republiky-1660/>

126 PRŮCHA, V., 2004, str. 399.

127 Tamtéž, str. 400.

128 KÁRNÍK, Z., 2008, str. 270.

i domácnosti spotřebovávaly svou majetkovou podstatu, jež si vytvořily v minulosti. Mezi peněžními ústavami se tedy zostřoval konkurenční boj o získávání vkladů obyvatelstva.¹²⁹

Mezi lety 1930 a 1934 počet čs. bank tedy klesl ze 128 na 105. Tato situace se řešila tím způsobem, že byl základní kapitál banky snížen téměř o třetinu, a to z 203 miliard Kč na 106 miliard Kč, ve stejném rozsahu došlo i ke snížení jejich rezervních fondů.¹³⁰

3.5 Deflační vývoj čs. koruny a její následná devalvace

Průběh krize v ČSR i v ostatních zemích šel nezadržitelně ke *krizi zlatého standardu*, jejímž projevem bylo zhodnocování peněžních jednotek měn vázaných na zlato. Tento proces se projevoval *deflačním tlakem* na cenové hladiny a devizové kurzy. Jak již víme, tak v tomto těžkém období došlo ke krizi výroby a odbytu, k prudkému růstu nezaměstnanosti, k tlakům na mzdy, k bankrotům - tedy ke všem projevům typickým pro *deflační průběh*. Dále mezi lety 1929 a 1934 poklesl *export* o 65 % a *domácí cenová hladina* v ročním průměru klesala o 5 %.

Při řešení deflační situace se názory na postup Národní banky rozcházel, nakonec se rozdělily *mezi dva směry*:

- *vedení Národní banky* chtělo ponechat zlatý obsah čs. koruny a jejímu zhodnocování se postupně přizpůsobovat úrokovou, rozpočtovou, mzdovou, devizovou a cenovou politikou,
- *Karel Engliš* chtěl snížit zlatý obsah čs. koruny úměrně k znehodnocení proto, aby se její kupní síla dostala do souladu s kupní silou zlata.

Vláda nakonec zvolila *devalvační řešení*, a proto tehdejší guvernér Národní banky Vilém Pospíšil podal v únoru 1934 demisi. Novým guvernérem se tak stal bývalý ministr financí Karel Engliš. Zlatý obsah koruny se tedy snížil o šestinu, bylo to přesně na 37,15 mg. Některé země přikročily k devalvačnímu řešení později. Národní banka tomu přizpůsobila svůj postup, a tak byl zlatý obsah koruny roku 1936 znovu snížen druhou devalvací, opět to bylo o šestinu – na 31,21 mg.¹³¹

Po těchto dvou devalvacích se postupně cenový i měnový vývoj stabilizoval. Rychle se zotavovaly jak zemědělská tak i průmyslová výroba, vznikaly velmi dobré podmínky pro investování do exportních odvětví a státní rozpočet se postupně dostával

129 Tamtéž, str. 308 – 309.

130 VENCOSKÝ, F. *Měnová politika v české historii*. Praha: Česká národní banka, 2001, str. 51.

131 Tamtéž, str. 51 - 52.

z krizového deficitu. Zlepšily se podmínky pro export čs. zboží, který v roce 1934 vzrostl o 24 %. Devalvaci koruny lze tedy považovat za úspěšné opatření, které podpořilo úsilí o obnovení dynamiky čs. hospodářství.¹³² Toto období bylo bohužel velmi krátké, protože nebezpečná agrese nacistického Německa se prudce vyhrcovala a bezprostředně se odrazila ve finanční a měnové politice.¹³³

---

¹³² DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 21.

¹³³ VENCOVSKÝ, F., 2001, str. 52.

4 Postavení čs. ekonomiky v rámci evropského trhu

4.1 Hospodářský vývoj meziválečného období

4.1.1 Období let 1921 - 1929

Jednotlivé etapy meziválečného hospodářského vývoje ČSR významně ovlivnily *tři faktory*, za které lze považovat důsledky první světové války, průběh světových hospodářských cyklů a vyhrocenou mocensko-politickou situaci ve střední Evropě, jež vedla ke zničení Československa nacistickým Německem.

V období po vzniku samostatného Československa bylo hospodářství českých zemí poměrně rozvráceno. Po čtyřech letech ničivé a vyčerpávající války panoval hlad a nedostatek základních potřeb, zemědělská a průmyslová produkce dosahovaly asi jedné poloviny předválečného stavu a chyběly základní suroviny. Negativně také působil hospodářský rozvrat střední Evropy a zavádění celní ochrany nástupnickými státy.

V této situaci se obsahem první, zhruba *pětileté etapy* musela stát poválečná hospodářská obnova země. Na konci roku 1918 a v roce 1919 ještě pořád vládla na území ČSR hluboká hospodářská dezintegrace, ale roku 1920 dochází díky importu surovin a obilí a také zásluhou přechodu na mírovou výrobu ke zlepšení hospodářské situace a ke znatelnému ekonomickému růstu.

Co se týče roku 1921, tak ten byl ve znamení velmi příznivého vývoje.¹³⁴ Došlo k překonání inflačního období ve vývoji měny, ke vzniku nových výrobních kapacit, poté se také obnovoval stavební ruch a již existující podniky podstupovaly technickou modernizaci a svou strukturu výroby přizpůsobovaly poptávce na trhu. Ve všech významných odvětvích vzrostla průmyslová výroba a navázaly se hospodářské styky s mnoha státy. To vše umožnilo odbourat řízené válečné hospodářství, jež po válce fungovalo ještě téměř tři roky. Stalo se tak, že byla zrušena regulace surovin, průmyslových a zemědělských produktů a zaveden volný obchod s potravinami. V celé ČSR se tak od roku 1921 plně uplatňovalo *tržní hospodářství*. Konec roku 1921 však

---

¹³⁴ DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Svazek III., Období první Československé republiky a německé okupace, 1918 – 1945*. Praha: Karolinum, 1995, str. 29.

přinesl nemilé překvapení, kdy se místo očekávaného dalšího ekonomického růstu ohlásila *hospodářská krize*.^{135 136}

Krize na čs. území byla vyvolána *světovou hospodářskou krizí z nadvýroby*, která začala roku 1920. V Československu, které bylo tedy krizí zasaženo s určitým časovým posunem, se krizové příznaky poměrné nadvýroby projeví nejříve v hutním průmyslu a těžbě uhlí. Začátkem roku 1922 byl v krizi již téměř celý průmysl. V době, kdy krize dosáhla svého dna, což bylo v prvním čtvrtletí roku 1923, byla průmyslová výroba o jednu čtvrtinu nižší než v roce 1921 a několik podniků zbankrotovalo.

Údaje o *hrubém domácím produktu* (HDP), které se vztahují k prvním poválečným letům nejsou příliš spolehlivé, ale aspoň přibližně charakterizují rychlost obnovy jednotlivých ekonomik a umožňují relaci k vrcholnému předválečnému roku 1913. Z těchto propočtů tedy vyplývá, že roku 1920 dosáhl HDP v ČSR přibližně 90 % objemu z roku 1913 a v roce 1921 při ročním přírůstku 8 % byl jen 2 % za předválečnou úroveň. Přestože krize v roce 1922 oddálila dosažení minulého stavu, podařilo se ho překročit už roku 1923, což bylo dříve než v okolních státech střední Evropy.¹³⁷ K překonání krize v ČSR napomohla stabilizace cen, mezd a kurzu čs. koruny. Po 18 měsících se tedy ČSR ve druhém čtvrtletí roku 1923 vrátila na cestu ekonomického rozvoje. V následujícím roce na základě několika náznaků hospodářského oživení došlo k prudkému skoku na cestě ke *konjunktúře*, kterou se čs. ekonomika zapojila do *cyklického vývoje* světového hospodářství. Můžeme říci, že bylo odstartováno *nejpříznivější období* ekonomického vývoje první republiky s *vrcholem* v letech 1928 – 1929. Dynamika hospodářského růstu překonala evropský průměr, a tak si i v mezinárodním měřítku ČSR upevnila svou pozici.^{138 139}

Úspěšný start z krize ke *konjunktúře* můžeme doložit několika statistickými údaji, například v roce 1925 proti roku 1923 byla průmyslová výroba vyšší o 37 %, zemědělská o 7 % a obrat zahraničního obchodu v běžných cenách o 48 %. V roce 1926 přišel přechodný hospodářský propad, jenž byl převážně vyvolán nástupem konkurence Německa na východoevropských a středoevropských trzích, které byly významným odbytištěm čs. produktů. Do roku 1929 byla u téměř všech *makroekonomických ukazatelů*

135 PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 110.

136 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 29.

137 PRŮCHA, V. a kol., 2004, str. 91.

138 Tamtéž, str. 148.

139 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 30.

překonána nejvyšší úroveň z dob rakousko-uherské éry. Vzhledem k nepříznivé situaci ve 30. letech se jednalo především o maxima za celou dobu trvání první republiky. Pro detailnější představu o průběhu hospodářského cyklu let 1921 – 1929 je uvedena *tabulku č. 3*.¹⁴⁰

Tab. č. 3 Ukazatelé ekonomického vývoje ČSR v období let 1921 – 1929
(indexy 1921 = 100)

Rok	Hrubý domácí produkt	Průmyslová výroba	Hrubá zemědělská výroba
1921	100,0	100,0	100,0
1922	97,2	90,7	113,5
1923	105,5	95,3	114,6
1924	116,3	124,4	115,6
1925	130,1	130,2	122,4
1926	129,5	125,6	113,3
1927	139,3	146,5	122,6
1928	151,6	157,0	119,3
1929	155,8	164,0	124,7

Pramen: PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 151.

Z tohoto porovnání dynamiky makroekonomických veličin je vidět, že se *cyklický vývoj* nejvíce projevil v průmyslové výrobě, která zpočátku prodělala krizový pokles a později ještě radikálnější vzestup, který byl přerušen několikaprocentním snížením v roce 1926. HDP a zemědělská výroba tak velké výkyvy v průběhu let nevykazovaly.

Co se týče *mezinárodního srovnávání* v rámci ekonomické úrovně různých států, tak ji nejvíce vystihuje ukazatel HDP, ale jelikož byl jeho výpočet v meziválečném období těžko vyčíslitelný, tak se za nejsouhrnnější ukazatel považoval *národní důchod*. O jeho vyčíslení, které umožnilo mezinárodní srovnání, se pokusila německá Dresdner Bank. Vyčíslení bylo provedeno v tehdejších německých markách. Údaje, které jsou v *tabulce č. 4* a přepočítané na základ ČSR = 100, je třeba brát jen jako přibližné.¹⁴¹

140 PRŮCHA, V., 2004, str. 150.

141 Tamtéž, str. 152.

Tab. č. 4 Srovnání výše národního důchodu v přepočtu na obyvatele mezi ČSR a vybranými státy v roce 1928

USA	494	Švédsko	176	Finsko (1926)	71
Kanana (1927)	400	Německo	171	Maďarsko	68
Austrálie (1926)	322	Francie	158	Rumunsko	62
V. Británie	249	Belgie (1925)	142	Japonsko (1925)	59
Nizozemsko	248	Rakousko	105	Jugoslávie (1926)	54
Švýcarsko	234	Španělsko (1924)	102	SSSR	52
Norsko	212	ČSR (1927)	100	Polsko (1926)	50
Dánsko	182	Itálie	94	Brit. Indie (1922)	17

Pramen: PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 153.

Pokud přihlédneme i k zemím, které nejsou uvedeny v tabulce, zaujímala koncem 20. let ČSR svou úrovní národního důchodu na jednoho obyvatele 13. - 14. pozici v Evropě. Tato pozice zůstala neměnná až do roku 1938.¹⁴²

4.1.2 Míra inflace ve 20. a 30. letech

Na začátku 20. let byla, jak již víme, prosazena deflační měnová politika, která sice v ČSR snižovala cenovou hladinu, ale měla velmi negativní dopad na vývoz, výrobu i zaměstnanost. S přicházející konjunkturou v roce 1924 byla tato politika nahrazena dlouhodobě trvajícím a úspěšným udržováním stabilního kurzu měny, jehož vlivem byly také ceny na vnitřním trhu relativně stabilní. I když se mnoho věcí v čs. ekonomice nedařilo korigovat, tak toto měnově a cenově vyrovnané období 20. let lze považovat za jeden z největších úspěchů čs. prvorepublikových ekonomů.

Po vypuknutí Velké hospodářské krize se situace samozřejmě změnila. Začaly se formovat měnové bloky – librový, dolarový a zlatý. Čs. koruna se připojila ke zlatému bloku¹⁴³, ve kterém se zpočátku státy bránily devalvacím, ale odliv zlatých rezerv přinutil i je vzdát se zlatého standardu a přistoupit k devalvacím. Československá Národní banka na rozdíl od nich ještě nějaký čas udržovala vysokou zlatou paritu koruny, což mělo nepříznivý vliv na čs. export. Došlo tak k situaci, kdy vzhledem ke znehodnocování zahraničních měn převyšovaly ceny na vnitřním trhu vyjádřené ve zlatě asi o 20 % průměrné světové ceny.¹⁴⁴ Pokud se ČSR chtěla dostat na zahraniční trhy, tak musela také

¹⁴² Tamtéž, str. 153.

¹⁴³ Toto seskupení vzniklo v roce 1933 a opíralo se o zlaté rezervy Francie, Nizozemska, Švýcarska a Belgie.

¹⁴⁴ PRŮCHA, V., 2004, str. 313 – 314.

přistoupit k devalvaci koruny. Devalvace přišla poměrně pozdě až roku 1934. V předcházejících letech tak konkurující země získaly výhodu pro export a pro ČSR bylo velmi těžké se probíjet na zahraniční trhy, které už byly plně obsazeny.

4.1.3 Období let 1929 – 1938

Ve 30. letech byl hospodářský vývoj ČSR určován nepříznivou situací ve světě, kde vypukla Velká hospodářská krize, pro kterou, jak již víme, časem dozrály podmínky i v čs. ekonomice. Ve druhém desetiletí fungování čs. státu tak místo očekávaného pokračujícího vzestupu přišlo zhoršení hospodářských poměrů. Diskontinuita hospodářského vývoje se nejdříve projevila vypuknutím ničivé krize, později v letech 1938 - 1939 rozbitím republiky a násilným připojením země do „*velkoprostorového hospodářství*“ Německa.¹⁴⁵

Srovnání ukazatele HDP ve 30. letech se zahraničím svědčí o tom, že byla krize v ČSR hlubší a delší než ve většině jiných státech a pokrizové oživení bylo méně patrné, což můžeme vidět v *tabulce č. 5*. Bylo to způsobeno několika příčinami, za které lze považovat nevhodnou, ještě nepřekonanou „*rakousko-uherskou*“ strukturu průmyslové výroby, technické zaostávání za předními státy, zhroucení exportu ovlivněné i jeho komoditní skladbou, paralelní agrární krizi při velké váze zemědělství a opožděnou reakci hospodářské politiky na krizové jevy.¹⁴⁶

Tab. č. 5 Index HDP¹ a jeho průměrné roční přírůstky v letech 1930 – 1937 ve vybraných evropských státech

Země	Index 1929 = 100		Přírůstek (%)	Země	Index 1929 = 100		Přírůstek (%)
	1932 ²	1937			1932 ²	1937	
UK	94	114	1,7	Švédsko	91	121	2,5
Francie	62	85	- 2,1	Švýcarsko	95	104	0,4
Německo	81	138	4,1	ČSR	82	98	- 0,2
Itálie	91	111	1,3	Rakousko	77	86	- 1,8
Nizozemsko	89	100	0,0	Maďarsko	94	115	1,8
Dánsko	103	116	1,8	Jugoslávie	54	109	1,1
Finsko	94	142	4,4	SSSR	107	167	6,6

¹ Ve Spojeném království, Itálii, Dánsku, Rakousku a SSSR hrubý národní produkt, ve Francii, Německu, Nizozemsku, Finsku, Švýcarsku a Maďarsku *národní důchod*.

² Uvádí se rok s nejnižším ukazatelem: Itálie (1931), Rakousko (1933), Nizozemsko (1934), ČSR (1935), Francie (1936), ostatní země (1932).

Pramen: PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 246.

145 PRŮCHA, V., 2004, str. 270 – 271.

146 PRŮCHA, V., 2004, str. 273.

Nepříznivý průběh hospodářského cyklu měl za následek oslabení mezinárodní pozice čs. hospodářství. V období let 1929 – 1937 podíl ČSR na světové průmyslové výrobě poklesl z 1,6 % na 1,3 %, dále v letech 1928 - 1929 podíl na světovém exportu klesl z 1,9 % na 1,6 % a podíl na exportu evropských zemích ze 4,2 % na 3,6 %. Co se týče zemědělství, tak ani tam nebyla situace o moc lepší. Toto zhoršení ukazatelů mělo o to větší význam, že k němu docházelo v době, kdy hrozilo stále nebezpečnější vojenské ohrožení země.¹⁴⁷

Hospodářský cyklus 30. let byl právě násilně zastaven mimoekonomickým zásahem a výrazně se lišil od cyklu 20. let. Československo se řadilo k několika málo státům, které do vypuknutí druhé světové války nevyrovnaly předkrizovou hospodářskou úroveň. Jak vyplývá z tabulky, tak HDP dosáhl v roce 1937 98 % předkrizového maxima. Čs. hospodářství přišlo ve 30. letech o dřívější dynamiku a hospodářská situace byla horší než v minulém desetiletí. Příčiny klesající dynamiky ekonomického růstu ve 30. letech nespočívaly v nevykonnosti čs. ekonomiky. ČSR byla pořád hospodářsky životaschopným státním celkem, avšak v důsledku krize vyšly najevo jeho skutečné problémy, jež měly základy ve velké závislosti na světových trzích, které byly krizí velmi otřeseny.¹⁴⁸

Hlavní příčinou nejen politických, ale i hospodářských problémů ČSR byla mimořádná situace vyvolána bezprostředním ohrožením čs. státu sousedním nacistickým Německem. Ve světě i doma převládaly obavy z nejisté budoucnosti ČSR, do které se zastavil příliv cizích investic a naopak docházelo k odlivu zprvu židovského, cizího a poté i zčásti českého kapitálu. Vysoké náklady na obranu země byly pro čs. hospodářství obrovským zatížením a vedly ke skryté inflaci.

Celkově však můžeme říci, že velkým úspěchem let 1935 – 1938 bylo, že se v někdejších nelehkých podmínkách podařilo překonat krizi a *oživit dynamiku* hospodářského vývoje a i přes oslabení ekonomického růstu zůstávalo čs. hospodářství do Mnichovské dohody stabilní ekonomikou s dobře fungujícím trhem a stabilní měnou.¹⁴⁹

---

147 Tamtéž.

148 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 32.

149 Tamtéž, str. 32 - 33.

4.2 Struktura ekonomiky

Pozice ČSR byla mezi nástupnickými zeměmi z ekonomického hlediska výhodná. Na počátku 20. století se České země řadily mezi hospodářsky nejrozvinutější části habsburské monarchie a zdědily největší ekonomický potenciál. České země měly před vypuknutím 1. světové války kompletní odvětvovou strukturu průmyslové výroby, v níž dominoval lehký průmysl v čele s textilem. Docházelo k rychlému rozvoji i v potravinářských oborech, těžbě uhlí, strojírenství a některých dalších odvětvích těžkého průmyslu. Ve zbrojním průmyslu zaujaly první pozici v monarchii a jednu z předních pozic na světě Škodovy závody. Z odhadů lze říci, že na území ČSR bylo soustředěno kolem 60 % průmyslu habsburské monarchie.¹⁵⁰

Po rozpadu Rakousko-Uherska se tak na území Československa nacházela rozvinutá průmyslová základna *náročná na množství surovin*, které se ale neshodovaly s domácími zdroji. Kromě uhlí a dřeva kryla ČSR z domácích zdrojů i část surovin pro průmysl potravinářský, papírenský, sklářský a pro výrobu stavebních hmot a porcelánu. Na druhé straně byla potřeba dovážet suroviny do pro ekonomiku významných odvětvích. Například strojírenskému a železářskému průmyslu chyběla podstatnější těžba železných rud, ale i jiných kovů jako zinku, olova a cínu. Pro ČSR důležitý kožařský a obuvnický průmysl postrádal domácí výrobu kůží. Textilní průmysl, jenž byl nejvýznamnějším meziválečným exportním oborem, nedisponoval přírodním hedvábím, bavlnou, ale ani vlnou. ČSR byla také závislá na dovozu ropy, ropných produktů, chemických polotovarů a kaučuku. Aby byl zajištěn hladký běh nejvýznamnějších čs. průmyslových odvětví, bylo potřeba dovážet nejen chybějící suroviny, ale také polotovary a hotové výrobky, jako např. chemická barviva, specializované elektrotechnické a strojírenské stroje, které domácí průmysl nebyl schopen vyrábět. Ve velkém množství se dovážely i potravinářské produkty. Do budoucna bylo třeba počítat s tím, že import surovin a i polotovarů na čs. území bude odčerpávat velkou část prostředků, které se získají z exportu výrobků zpracovatelského průmyslu.^{151 152}

Základem struktury čs. průmyslu zděděné po Rakousko-Uhersku byl nadměrný podíl *lehkého průmyslu*, který byl velmi citlivý na výkyvy odbytových podmínek v zahraničí. Ten druh odvětví, do kterých se v nejvyspělejších státech přesouvalo těžiště

150 PRŮCHA, V., 2004, str. 45.

151 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 157.

152 PRŮCHA, V., 2004, str. 56.

průmyslového pokroku, byl v Československu velmi málo zastoupen.¹⁵³ Z tohoto důvodu, lze rozhodnutí ČSR o zaměření se na lehký průmysl a jeho následný vývoz považovat spíše za *objektivní*, než *subjektivní*.

V *zemědělství* zůstala v nově vzniklé ČSR většina intenzivně obdělávaných oblastí bývalé monarchie. Za nejobecnější strukturální ukazatel zemědělské výroby je považován poměr mezi výrobou rostlinnou a živočišnou, který byl v letech 1920 – 1922 v relaci přibližně 48 ku 52 a v období let 1928 – 1930 došlo ke změně tohoto poměru na 53 ku 47.¹⁵⁴ V Československu se tedy v průběhu 20. let zvyšovalo zastoupení rostlinné výroby, ale tendence ve státech s vyspělou zemědělskou výrobou byla přesně opačná. Ve struktuře rostlinné výroby docházelo k poklesu podílu některých technických plodin a naproti tomu se zvětšoval význam obilnářství, ovocnářství, zelinářství a pěstování brambor.

Soběstačnost ČSR v potravinách pěstovaných v klimatických podmínkách střední Evropy se i navzdory postupnému růstu spotřeby zvyšovala, ale zdaleka nebyla úplná. Domácí výroba v průměru za léta 1924 – 1929 kryla spotřebu v Československu u pěti hlavních obilovin včetně kukuřice z 89 %, u brambor ze 100 %, luštěnin z 96 %, vína ze 45 %, tabáku z 29 %, olejnatých plodin z 10 %, hovězího masa z 88 % a vepřového masa ze 78 %.¹⁵⁵

4.2.1 Zahraniční obchod

Čs. ekonomika byla již od svého vzniku považována za *ekonomiku otevřenou*, typicky exportní, která však při své průmyslové struktuře, nekompletnosti nerostných zdrojů a přírodní podmíněnosti zemědělské výroby byla, jak již víme, vázána na rozsáhlé vnější surovinové vstupy. *Zahraniční obchod* byl tedy důležitou součástí pro její progresivní vývoj a stabilitu. Vždyť jím procházelo až 30 % z celkové hodnoty výroby a služeb. Zahraniční obchod byl nejvýznamnější položkou československé platební bilance a aktiva obchodní bilance byla nejdůležitějším zdrojem deviz, které sloužily na úhradu neobchodních plateb ve styku se zahraničím. Výsledkem těchto skutečností byla právě

¹⁵³ PRŮCHA, V., 2004, str. 46.

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 166 převzato z HOUŠKA, V. a kol., c.d., str. 20, 47, 167 (výpočet byl proveden z údajů na bázi stálých cen z roku 1967).

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 166.

větší *citlivost* československé ekonomiky na vývoj a na konjunkturální výkyvy světového trhu, která se hlavně projevila v těžkých dopadech Velké hospodářské krize.^{156 157}

Československý obchod měl v rámci mezinárodního trhu *dvojakou roli*. Na straně jedné vyváželo Československo do zemí nepříliš rozvinutých či přímo zaostalých, které právě uvítaly dominantní komodity čs. průmyslu - spotřební zboží jakož i výrobky průmyslu strojírenského. Z těchto zemí naopak dováželo suroviny i jiné produkty s menším podílem vložené práce. V tomto případě se tedy ČSR chovala jako *průmyslově rozvinutá země*. Na druhé straně obchodní výměna s vyspělými *západoevropskými státy* byla považována za hospodářsky pasivní. Československo do těchto států vyváželo především polotovary, suroviny a výrobky lehkého průmyslu s malým podílem vložené práce, zboží to tedy bylo relativně levné, a naopak za vysoké ceny dováželo technicky a technologicky náročné výrobky. V některých oborech byl i čs. průmysl schopen vyrábět a následně exportovat technicky náročné výrobky, ale bylo to bohužel jen v malém množství, které v žádném případě nemohlo celkový *strukturální profil* zahraničního obchodu výrazně ovlivnit.^{158 159}

Důležitost těchto vyspělých zemí také tkvěla v tom, že spolu se svobodnými přístavy (převážně Hamburk, Brémy a Terst) zajišťovaly pro Československo úlohu prostředníka ke vzdálenějším zámořským trhům. *Reexport* zámořských surovin do ČSR a opačně pak reexport čs. produktů do zámoří, jež zejména v poválečných letech nedokázala ČSR vzhledem ke své malé zavedenosti a zkušenosti umístit sama, zaujímal převážnou část vzájemného obchodu. Roku 1924 reexport v dovozu z Velké Británie představoval 10 %, v obchodě s Německem a Nizozemím to však bylo až 40 %. Samozřejmostí je, že překupnictví zahraničních firem zvyšovalo cenu obchodovaného zboží a krátilo zisk. Tím pádem se Československo ocitalo v roli méně vyspělého obchodního partnera.

Západní Evropa společně s Německem byla pro ČSR na jedné straně cenným obchodním partnerem, ale na té druhé velmi vážným a nebezpečným konkurentem, protože čs. zboží svou mnohdy nesrovnatelně nižší kvalitou a i relativně vysokou cenou, mohlo jen *těžko konkurovat* špičkovým výrobkům těchto vyspělých zemí.¹⁶⁰

---

156 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 158.

157 PRŮCHA, V., 2004, str. 218.

158 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 166 – 167.

159 PRŮCHA, V., 2004, str. 224.

160 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 167.

Když se podíváme na *územní orientaci* zahraničního obchodu, vidíme, že v celém období první republiky měla své konstanty, ve kterých však lze najít jak zřetelné vývojové tendence, tak i krátkodobé výkyvy. Ke konstantám lze zařadit mimořádný podíl geograficky blízkých států, poté málo rozsáhlý obchod se státy, s nimiž měla ČSR vojensko-politické svazky (Francie a státy Malé dohody), nepříliš velký objem obchodu se SSSR a trvale pasivní nebo aktivní obchodní bilanci s určitými státy. Nejvýraznější tendencí se stal *klesající* podíl Maďarska, Rakouska a Polska na obratu čs. obchodu provázený systematickým vzestupem podílu ostatních zemí Evropy. Z přechodných jevů lze zmínit výjimečnou úlohu reexportu čs. zboží, anebo *zhroucení obchodního styku s Maďarskem*, jež bylo způsobeno jako důsledek napjatých vztahů obou zemí.¹⁶¹

V období let 1924 – 1929 se zahraniční obchod vyvíjel velmi dynamicky. Za těchto šest let totiž proti roku 1923 zaznamenal jeho obrat přírůstek 64 %, což představuje průměrný roční růst 8,6 %. Obchodní bilance byla výrazně aktivní, protože v úhrnu za šest let převýšil vývoz o skoro 10 % objem dovozu.¹⁶² Dynamika zahraničního obchodu a obchodní bilance jsou v podrobnějších údajích zachyceny v následující tabulce.

Tab. č. 6 Vývoj zahraničního obchodu v letech 1921 – 1929

Rok	Dovoz	Vývoz	Obrat	Bilance	Dovoz	Vývoz	Obrat
	běžné ceny v mil. Kč				index 1921 = 100		
1921	23 685	29 458	53 143	+ 5 773	100,0	100,0	100,0
1922	13 478	19 633	33 111	+ 6 155	56,9	66,6	62,3
1923	10 821	13 903	24 724	+ 3 082	45,7	47,2	46,5
1924	15 855	17 035	32 890	+ 1 180	66,9	57,8	61,9
1925	17 618	18 821	36 439	+ 1 203	74,4	63,9	68,6
1926	15 277	17 857	33 134	+ 2 580	64,5	60,6	62,3
1927	17 962	20 135	38 097	+ 2 173	75,8	68,4	71,7
1928	19 208	21 224	40 432	+ 2 016	81,1	72,0	76,2
1929	19 988	20 499	40 487	+ 511	84,4	69,6	76,2

Pramen: PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, I. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 219. Indexy jsou vypočteny z absolutních cen.

Zásah krize na počátku 30. let vedl k drastické redukci čs. zahraničního obchodu. Proti roku 1929 byl pokles jeho obratu v porovnání s vyspělými státy světa daleko hlubší. Do roku 1934 došlo ke snížení exportu o 65 %, což bylo více než v oblasti průmyslové výroby, a navíc jeho pokrizové zotavování bylo pomalejší než právě ve výrobě.

¹⁶¹ PRŮCHA, V., 2004, str. 221 – 222.

¹⁶² Tamtéž, str. 219.

V roce 1937 zůstával export o 42 % pod úrovní roku 1929, zatímco průmyslová výroba potřebovala k vyrovnání předkrizového stavu už jen 4 %. V tomto případě je však důležité říci, že tato pozitivní situace v oblasti průmyslu byla ve velké míře spojena se vzestupem v několika odvětvích, která byla spjata se zbrojením a s budováním opevnění. Velké problémy také způsobovalo zhoršení stavu obchodní bilance, kde se v letech 1932 - 1933 poprvé od roku 1920 objevil deficit.¹⁶³

Tab. č. 7 Vývoj zahraničního obchodu v letech 1929 – 1937

Rok	Dovoz	Vývoz	Obrat	Bilance	Dovoz	Vývoz	Obrat
	běžné ceny v mil. Kč				Index 1929 = 100		
1929	19 988	20 499	40 487	+ 511	100,0	100,0	100,0
1930	15 715	17 474	33 189	+ 1 759	78,6	85,2	82,0
1931	11 801	13 149	24 950	+ 1 348	59,0	64,1	61,6
1932	8 148	7 392	15 540	- 766	40,8	36,1	38,4
1933	6 125	5 923	12 048	- 202	30,6	28,9	29,8
1934	6 392	7 288	13 680	+ 896	32,0	35,6	33,8
1935	6 743	7 947	14 690	+ 1 204	33,7	38,8	36,3
1936	7 915	8 036	15 951	+ 121	39,6	39,2	39,4
1937	10 980	11 972	22 952	+ 992	54,9	58,4	56,7

Pramen: PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, I. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, str. 352. Indexy jsou vypočteny z absolutních cen.

I zbožová struktura čs. exportu přispěla v období 30. let k nepříznivému vývoji zahraničního obchodu. Většinou část v ní tradičně tvořily luxusní i jiné výrobky lehkého průmyslu, jejichž zastoupení v rámci mezinárodního trhu zaznamenalo obrovský pokles. Snížení podílu textilu a jiného spotřebního zboží ve prospěch produktů průmyslu chemického a kovozpracujícího bylo považováno za základní strukturální přesun v exportu, který ovlivnil i strukturální změny v oblasti průmyslové výroby. V roce 1937 stále ještě tvořilo nepotravinářské spotřební zboží 45 % hodnoty exportu, stroje společně s dopravními prostředky jen 6 – 7 % a nestrojírenské kovové produkty kolem 19 %. Import strojů ještě stále převažoval nad jejich exportem.

Československému exportu sice napomáhala konjunktura ve zbrojním průmyslu, ale objevovaly se samozřejmě i komplikace, které způsobovala ochranná politika zahraničních zemí, pozdní devalvace čs. koruny a také zhroucení exportu řepného cukru, který byl na zahraničním trhu pomalu nahrazován levnějším třtinovým cukrem. Na československý vývoz měl negativní vliv i vznik librového bloku a následující přechod britského impéria na preferenční celní politiku. V období let 1931 – 1932 se obchodování

¹⁶³ Tamtéž, str. 351 – 352.

Československa s tímto teritoriem snížilo z 13,1 mld. na 7,3 mld. Kč. Lze konstatovat, že zbožová struktura importu byla v období 30. let stabilnější než u exportu.¹⁶⁴

Otevřenost ekonomiky vůči zahraničním státům lze charakterizovat podílem exportu a importu na výrobě. Podle analýzy, kterou prováděla po 2. světové válce OSN, představoval koncem 30. let export v průměru za evropské země 22 % úhrnné produkce. Mezi 17 zkoumanými státy byla ČSR svým stupněm otevřenosti na 13. pozici, před státy s velkým vnitřním trhem (Polsko, Francie, Itálie, Německo). Největší závislost na světovém trhu vykazovaly malé zemědělsky a průmyslově vyspělé státy. Země, které se vyznačovaly vysokou pasivitou obchodní bilance, měly na mezinárodním trhu vyšší podíl v importu než v exportu. Z propočtů Státního úřadu statistického vyplývá, že v roce 1936 zaujímala ČSR svou vyšší obratu zahraničního obchodu na 1 obyvatele 16. pozici v Evropě a 28. pozici na světě.¹⁶⁵

4.3 Mezinárodní pohyb kapitálu

Celková obchodní bilance ČSR byla jen s výjimkou menšího pasiva v krizových letech 1932 a 1933 vždy aktivní, například v době konjunktury se převis exportu nad importem pohyboval mezi 1,2 mld. – 1,5 mld. Kč. Na první pohled se jednalo o pozitivní jev, který však nekorespondoval s vývojem ve vyspělejších západoevropských zemích, kde byla obchodní bilance sice pasivní, ale proti tomu vysoké aktivum vyčíslovala bilance platební. Docházelo totiž k tomu, že tyto vyspělé země své obchodní pasivum vyrovnávaly vysokým aktivem příjmů z tzv. *neviditelného exportu*, který spočíval v krátkodobém a dlouhodobém pohybu kapitálu. Jednalo se například o zahraniční investice, úroky z půjček, patentové poplatky a dividendy.¹⁶⁶ Jedním z hlavních problémů nemožnosti získat větší zahraniční investici nebo půjčku pro československý stát lze považovat nedůvěru ve stabilitu státu, která panovala v zahraničí již od poloviny dvacátých let a z velké části byla způsobena tím, že se ČSR jako stát sice demokratický nacházela ve středu zemí nedemokratických.¹⁶⁷ Tato nedůvěra byla i příčinou postupného odlivu kapitálu v období po Velké hospodářské krizi.

164 Tamtéž, str. 353.

165 Tamtéž, str. 354 – 355.

166 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 169.

167 *Světová hospodářská krize optikou první republiky*. [online] 14. 3. 2007, Praha: ČT24, [cit. 3.4.2012], Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/7032-svetova-hospodarska-krize-optikou-prvni-republiky/>

Československo na trhu s kapitálem vystupovalo zároveň jako dovozce i jako vývoze. Koncentrace zahraničního kapitálu v československé ekonomice byla poměrně rozsáhlá. Jeho podíl v průmyslu, dopravě, velkoobchodu, bankovníctví a pojišťovnictví je odhadován přibližně na jednu čtvrtinu.¹⁶⁸ Tok zahraničního kapitálu byl směřován hlavně do nejvýznamnějších odvětví průmyslové výroby, do největších společností a podniků. Pokud se posuzují podniky pouze se zahraničními účastmi, existovalo téměř výlučné zahraniční vlastnictví v průmyslu minerálních olejů a v odvětví hudebních nástrojů, a nadpoloviční podíl vlastnil zahraniční kapitál v průmyslu báňském a hutním, elektrotechnickém, textilním a dřevozpracujícím. Zahraniční účasti v obchodních společnostech představovaly jen 9 %, ale tam, kam se dostal cizí kapitál, měl zřetelnou většinu – v průměru 74 %. Investice do oblastí zemědělství a maloobchodu byly z makroekonomického hlediska minimální.¹⁶⁹ ¹⁷⁰ Sama československá vláda příliv zahraničních kapitálových investic podporovala. Jednak to byla součást její přátelské politiky s dohodovými mocnostmi, zvláště s Francií, a zároveň se snažila – za součinnosti českých bankéřů a průmyslníků – oslabit právě jejich pomocí německý a rakouský vliv v čs. ekonomice.¹⁷¹

Jak již víme, v meziválečném období bylo mnoho domácích podniků v základních průmyslových odvětvích kapitálově vázáno s různými skupinami zahraničního finančního kapitálu. Mimořádně silnou pozici měl v báňském a hutním průmyslu. Nejmhutnějším koncernem tohoto průmyslu na čs. území bylo *Vítkovické horní a hutní těžířstvo*, které patřilo dvěma finančním skupinám ze zájmové sféry mezinárodního bankovního domu *Rothschildů*. I když se čs. kapitál do Vítkovic pokoušel proniknout, bohužel se mu to ani nejmenším podílem nepodařilo. Základní kapitál tvořilo sto kuksů (podílů), jež až do konce 20. let byly v držení vídeňských bankéřských rodin *Rothschildů* a *Gutmannů*. Postupem času se však těžiště vedení *Vítkovic* přesouvalo z Vídně do rukou pařížské větve *Rothschildů*. V průběhu 30. let začal sílit vliv britské větve *Rothschildů*, který v květnu roku 1937 vyústil v převedení všech 100 kuksů *Vítkovic* na anglickou pojišťovací společnost *Alliance Assurance Co. Ltd.*¹⁷² Důležitou informací je, že téměř celý čistý zisk

168 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 169 převzato z: TEICHOVA, A., *An Economic Background to Munich. International Bussiness and Czechoslovakia 1918 – 1938*, London 1974.

169 Tamtéž, str. 169.

170 PRŮCHA, V., 2004, str. 331.

171 Tamtéž, str. 213.

172 *Alliance Assurance* byla jednou z největších investičních a pojišťovacích společností ve Velké Británii. Sídliila v hlavním městě – Londýně. Viz. PRŮCHA, V., 2004, str. 336.

vítkovického koncernu šel pravidelně do zahraničí, což bylo považováno za nezanedbatelnou část čs. národního důchodu.¹⁷³

V uhelné těžbě a hutnictví byla druhým nejvlivnějším členem z tzv. „silné trojky“ *Báňská a hutní společnost*, která měla palivovou základnu v ostravsko-karvinské oblasti a hlavní hutní podnik v Třinci. Po roce 1918 byl vývoj této společnosti typickým příkladem majetkových přesunů mezi vítěznými a poraženými zeměmi. Na začátku 20. let skončila ve společnosti aktivní účast rakouských členů správní rady a v době poválečného sporu s Polskem o Těšínsko hájili francouzští představitelé zájmy Československa o přidělení tohoto sporného území. V roce 1920 se tak stalo, že podstatná část akcií Báňské a hutní společnosti připadla do rukou francouzského koncernu Schneider et Cie-Creusot Paříž. ČSR získalo rozhodující těžební a hutní kapacity společnosti po vytyčení hranic s Polskem, ale součástí koncernu, který byl reorganizován pod vlivem Francouzů, se stala i slévárna Báňské a hutní společnosti na polském území.¹⁷⁴

Za relativně nejslabší článek „silné trojky“ byla považována *Pražská železářská společnost*, ve které zůstal určitý vliv rakouského kapitálu a vlastnický podíl zde v roce 1921 získala i německá firma Mannesmann-Röhrenwerke A. G., jejíž účasti v těžkém průmyslu představovaly v meziválečném období nejcennější pozice německého kapitálu v Československu. Živnostenská banka, byť jen v úloze slabšího partnera, po roce 1929 udržovala spolupráci v Báňské a hutní společnosti i v Pražské železářské společnosti jak s kapitálem francouzským, tak i s tím říšskoněmeckým. Zahraniční kapitál i přes koncernované centrály „silné trojky“ pronikl do většiny podniků báňského a hutního průmyslu a i do několika podniků příbuzných oborů.¹⁷⁵

V průmyslu strojírenském získal nejvýznamnější zahraniční kapitálovou účast francouzský koncern Schneider et Cie a to v plzeňských Škodových závodech. O jeho vstupu do Škodovky jednala čs. diplomacie už od prvopočátků ČSR. Za hlavní záměr této kapitálové transakce byly považovány jednak strategické plány zahraniční politiky Francouzů ve střední Evropě (ale i naděje na vyřazení československé konkurence ve zbrojním průmyslu, které se však nevyplnily) a jednak snaha T. G. Masaryka a E. Beneše posílit spojenectví s Francouzi, ve kterém viděli záruku bezpečnosti čs. státu.^{176 177}

173 PRŮCHA, V., 2004, str. 213, str. 336.

174 Tamtéž, str. 213 – 214.

175 Tamtéž, str. 214, str. 338.

176 Tamtéž, str. 215.

177 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 – 1939), 1. díl*. Praha: Libri, 2000, str. 261.

Významné pozice získal zahraniční kapitál také v *chemickém a elektrotechnickém průmyslu*, kde šlo hlavně o kapitál belgický, francouzský, holandský a britský.

V *bankovníctví* se uskutečnily v souvislosti s územními změnami po rozpadu habsburské monarchie a nostrifikací akciových společností nejrozsáhlejší vlastnické přesuny. Zahraniční kapitál se v bankovníctví podílel na mnoha transakcích a jeho příliv z dohodových států tak napomohl k oslabení hlavně rakouských pozic v bankovníctví nového čs. státu. Podle údajů z prosince 1937 se zahraničními finančním skupinám nepodařilo proniknout z předních komerčních bank jen do *Živnostenské banky* a do *České průmyslové banky*. Naproti tomu rozhodující anebo významně minoritní podíl zahraničního kapitálu se nacházel v *Anglo-československé bance*, kde do poloviny roku 1927 sto procent akciového kapitálu patřilo Britům, dále v *České eskomptní bance* a úvěrovém ústavu, kde to byl podíl rakouský, britský a belgický, *Banka pro obchod a průmysl* byla od roku 1926 v rukou Francouzů, *Česká banka Union* měla účasti britského, italského a francouzského kapitálu a posledně se zmíníme o *Pražské úvěrní bance*, kde byl dvoutřetinový francouzsko-nizozemský podíl na akciovém kapitálu.¹⁷⁸

Závěrem ke kapitálovým účastem na čs. území můžeme říci, že v oblasti průmyslu ve 30. letech nedošlo k výrazné změně v poměru sil mezi zahraničním a domácím kapitálem, ale jinak tomu bylo právě v bankovníctví, kde byl domácí kapitál poměrně posílen cestou bankovních fúzí, které podporoval stát svými velkými sanačními akcemi. Čs. velkobanky získaly velkou část podílu zejména ve dvou rakouských velkobankách, které na už na začátku Velké hospodářské krize ohlásily svůj úpadek. Na konci roku 1937 účasti zahraničního kapitálu v čs. akciových bankách dosahovaly 15 % jejich nominálního akciového kapitálu. Poměr mezi domácí a zahraniční účastí v sedmi nejvlivnějších bankách se zahraniční účastí byl 58 % ku 42 %.¹⁷⁹

Co se týká *vývozu čs. kapitálu* do zahraničí, tak jeho výše ani zdaleka nedosahoval výše zahraničního kapitálu působícího na čs. území. Značný podíl na vývozu kapitálu měly ty podniky na čs. území, které byly buď z části nebo celé v zahraničním vlastnictví, v těchto případech se jednalo o reexport zahraničního, převážně tedy západoevropského kapitálu. Šlo převážně o několik největších československých bank, dále o Škodovy závody, Vítkovické horní a hutní těžířstvo, Bařův koncern, Zbrojovka Brno, Báňská a hutní společnost, Dynamit Nobel a Spolek pro chemickou a hutní výrobu.

178 PRŮCHA, V., 2004, str. 216 – 217.

179 Tamtéž, str. 339.

V územní orientaci exportu kapitálu převažovaly balkánské země a v menší míře Maďarsko a Polsko. Hlavním důvodem toho bylo malodohodové spojení s Rumunskem a Jugoslávií, tradiční vztahy s Bulharskem a ekonomické i strategické plány dohodových států, které prostřednictvím svých podílů ve významných čs. podnicích využívaly reexport kapitálu.¹⁸⁰

S jistotou můžeme říci, že nejvýznamnější část vývozu kapitálu šla z průmyslového koncernu Tomáše Baťa. Od začátku vzniku firmy její vedení dovedně aplikovalo tehdejší nejmodernější provozní a organizační principy, které se zavedením modifikovaného systému přispívaly k neobyčejnému kvantitativnímu zvýšení a zlevnění finálního zboží. Právě levná obuv velmi posílila konkurenční schopnost koncernu, který měl velké úspěchy při vývozu a razantně pronikal téměř na všechny kontinenty. Nejčastěji byly Baťovy společnosti v zahraničí zřizovány právě pro podporu exportu z ČSR a importu surovin. Velkou nevýhodou pro československý trh bylo, že se Baťa neangažoval tolik doma jako v zahraničí a tím, že využíval komparativních výhod, se stěhoval právě do zemí s levnější pracovní silou.^{181 182 183} Podle soupisu z roku 1939 Baťův koncern ovládl v zahraničí 33 společností ve 26 státech, mezi kterými bylo 14 evropských zemí, dále např. Kanada, USA, Egypt a britské dominium Jihoafrická Unie.¹⁸⁴

4.4 Celní politika

Když Československo bylo prohlášeno v únoru 1919 samostatným celním územím, tak produkty slovenského a českého průmyslu, které v minulosti mohly volně pronikat na trhy ostatních států monarchie, nyní musely překonávat nejen hranice státní, ale i celní. V důsledku politické a hospodářské desintegrace došlo k tomu, že do budoucna čs. zboží přicházelo v nástupnických zemích Rakouska-Uherska o své tehdejší konkurenční výhody, jež byly předmětem protekcionalistické celní ochrany domácího zboží na vnitřním trhu monarchie. O to měly československé produkty těžší se uplatnit na trzích nástupnických zemí, kde musely ustát v konkurenčním boji se zbožím ostatních států, včetně států ekonomicky silnějších než Československo. Jistou úlevou mělo být, že mírové smlouvy

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 341 – 342.

¹⁸¹ PRŮCHA, V., 2004, str. 344.

¹⁸² DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 87.

¹⁸³ KUBŮ, E. *Světová hospodářská krize optikou první republiky*. [online] 14. 3. 2007, Praha: ČT24, [cit. 3.4.2012], Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/7032-svetova-hospodarska-krize-optikou-prvni-republiky/>

¹⁸⁴ PRŮCHA, V., 2004, str. 344.

umožňovaly na přechodnou dobu pěti let zavést mezi ČSR, Maďarskem a Rakouskem zvláštní celní režim, jenž zlevňoval jejich vzájemný obchod. Podpora případné celní unie byla ze strany Rakouska a Maďarska motivována hlavně snahou o zachování si v Československu co nejvíce hospodářských pozic z dob Rakouska-Uherska. Po uplynutí této pětileté lhůty už musely čs. exportní výrobky soutěžit se zbožím ostatních zemí za standardních podmínek vymezených v mezinárodní celní tarifní úpravě.¹⁸⁵

V důsledku levnější zahraniční konkurence docházelo k problémům s cenami, a proto se vláda rozhodla přistoupit k *celní ochraně* domácího trhu.¹⁸⁶ Výše cel se stanovila podle *rakousko-uherského modelu* celního sazebníku z roku 1906, přičemž se sazby původního sazebníku zvyšovaly o přírážky. V roce 1921 byl systém cel upraven tak, že se základní sazby násobily zvláštními koeficienty.¹⁸⁷ Přírážky a koeficienty se v průběhu let – v reakci na inflaci – stále zvyšovaly.¹⁸⁸ Vysoké, mnohdy až *prohibitivní* dovozní clo bylo uvaleno na automobily, motory, pivo, cukr, obuv a také na velké množství výrobků chemického, strojírenského a textilního průmyslu. Velký byl i okruh zboží, které nebylo zatíženo clem – vedle průmyslových surovin se jednalo hlavně o zemědělské výrobky. *Potlačování* zahraniční konkurence mělo za následek oddalování nejen žádoucích strukturálních přeměn čs. ekonomiky, ale také zpomalování procesu technické a technologické modernizace výroby.¹⁸⁹

V prvních poválečných letech se již vytvářel zárodek pozdějších sporů o celní politiku. Na jedné straně byly *ochranářské snahy* u exponentů těžkého průmyslu a agrárního kapitálu, a na straně druhé byli se svými *liberálními přístupy* zástupci vývozních odvětví lehkého průmyslu, které byly vyvolány obavou, že při vysokých čs. clech budou v cizině zavedena určitá opatření.¹⁹⁰

V srpnu 1921 došlo k prvnímu velkému střetu o celní politiku. Národní shromáždění schválilo vysoké clo¹⁹¹ na automobily, které obavou z protiopatření ohrozilo vývoz do vyspělých zemí vyrábějících automobily. Tím, že byly podporovány vysoké ceny domácích automobilů, se zpomalil rozvoj automobilismu v Československu. Byla to porážka exportního lehkého průmyslu jako celku. Nastal tak konec připravované,

185 PRŮCHA, V., 2004, str. 53 – 54.

186 DOSTÁL, V. *Agrární strana – Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998, str. 90.

187 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 18.

188 PRŮCHA, 2004, str. 101.

189 PRŮCHA, V., 2004, str. 226, str. 101 – 102, str. 226.

190 Tamtéž, str. 102.

191 Jednalo se o 65 % z ceny.

liberalisticky pojaté reformy celního sazebníku, a zároveň *zlom v celní politice*. Od tohoto okamžiku po několik let sílila ochranářská tendence a Československo tak patřilo do skupiny zemí zvyšujících celní bariéry.¹⁹²

Jedním z dalších vybočení z mezinárodní liberalistické tendence celní politiky 20. let bylo zavedení vysokých, někde až prohibitivních *agrárních cel*, které po svém volebním vítězství roku 1925 požadovala Republikánská strana. Nakonec vláda i přes odpor sociálních demokratů jejich požadavkům vyhověla a v červnu roku 1925 vydala nařízení o částečné úpravě celního sazebníku, kterým byla ve dvou etapách nejprve zavedena *pohyblivá cla*¹⁹³ a poté už *cla pevná*. Prosazení těchto egoistických zájmů agrární skupiny kapitálu bylo škodlivé pro hospodářství jako celek.^{194 195}

Uvalení vysokých dovozních cel u obilí a mouky odstartovalo období *zemědělského protekcionismu*. Pro Československo měl tento agrární protekcionismus velmi negativní důsledky. Tím, že kvůli němu rostly životní náklady, byl vyvoláván tlak na vzestup mezd, čímž se zvyšovaly výrobní náklady a u mnoha vývozních komodit se zhoršovala konkurenční schopnost. Hlavním problémem bylo narušení hospodářských styků se spojenci v *Malé dohodě* a i s některými dalšími převážně *agrárními zeměmi*. Stalo se tak, že na omezení československého dovozu zemědělských výrobků reagovaly tyto státy snížením poptávky po československém zboží a dlouhodobým *přeorientováním* obchodních styků na jiné partnery.¹⁹⁶ Později se významná část celních sazeb na výrobky snížila a to v době, kdy byl v roce 1927 přijat nový celní zákon. I přesto však Československo zůstávalo státem s poměrně vysokou celní ochranou. V tomto období dosahovalo clo v poměru k hodnotě zboží v průměru u strojů 46 %, u chemických výrobků 43 %, u železa 53 %, u textilu, skla, kovových výrobků a papíru to bylo kolem 30 % a u kožedělných výrobků 21 %.¹⁹⁷

V době *Velké hospodářské krize* se v ČSR (i ve světě) rozpoutala vlna protekcionismu, která byla spjata jak s vyššími cly, tak s vypovídáním obchodních smluv. Pod vlivem krize se idea liberalizace obchodu ukázala být nereálnou. V podmínkách ohromné redukce mezinárodního obchodu se zostřoval konkurenční boj.¹⁹⁸ Například

192 Tamtéž, str. 226.

193 Pohyblivá, také nazývaná klouzavá cla, spočívala v tom, že celní sazba se stanovovala, a tím také měnila podle ceny výrobků ve vyvážející cizině v poměru k domácí měně. Převzato z DOSTÁL, V., 1998, s. 91.

194 PRŮCHA, V., 2004, str. 227.

195 DOSTÁL, V., 1998, str. 90 – 91.

196 PRŮCHA, V., 2004, str. 227.

197 Tamtéž, str. 226, str. 227.

198 DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J., 1995, str. 161.

pokračování agrárníků v prosazování ochranné politiky vysokých agrárních cel nastolené v období let 1925 – 1926, omezovalo přístup ostatních odvětví hospodářství na světový trh a podkopávalo šance hospodářské i politické spolupráce se spojenci z Malé dohody. Hospodářské rozpory přerůstaly v některých případech až v celní války, což se stalo například v roce 1930 po značném zvýšení právě čs. agrárních cel v obchodě s Maďarskem.¹⁹⁹ Zvýšení celní ochrany bylo na počátku krize *všeobecné*, avšak ČSR se jeho mírou, která byla v průměru až 50 % z hodnoty zboží, blížila k ekonomicky méně vyspělým státům.²⁰⁰

---

199 PRŮCHA, V., 2004, str. 355 převzato z ROMPORTLOVÁ, M. *ČSR a Maďarsko*. Brno 1986, str. 81n.

200 Tamtéž, 356.

5 Závěr

V této práci jsem se pokusila zanalyzovat mezinárodní postavení Československé republiky na základě struktury čs. ekonomiky a několika ekonomických ukazatelů. ČSR zdědila po habsburské monarchii přibližně sedmdesát procent průmyslových kapacit, které však nemohl malý vnitřní trh absorbovat, a proto se československá ekonomika stala ekonomikou otevřenou a exportní. Ve struktuře čs. ekonomiky dominoval lehký průmysl, který byl také dědictvím po Rakousku-Uhersku, proto rozhodnutí čs. ekonomiky o zaměření se na tento druh průmyslu můžeme považovat za ryze objektivní. Lze však říci, že absence těžkého průmyslu, jenž byl důležitý z hlediska hospodářského růstu, byla podstatným problémem tehdejší čs. ekonomiky, která chtěla na zahraničních trzích konkurovat i vyspělým západním zemím.

Ekonomická struktura v ČSR byla kombinací objektivních a subjektivních faktorů. Kde mezi objektivní faktory můžeme zařadit právě podmínky pro rozvoj lehkého průmyslu, dále vzhledem k nedostatku surovin zaměření se na export, přírodní podmínky pro rozvoj zemědělství. Mezi subjektivní faktory patřilo dominantní postavení ve zbrojním průmyslu z důvodu stálého strachu z ovládnutí čs. státu nacistickým Německem a zavádění vysokých ochranných cel.

Lze konstatovat, že hospodářství ČSR celkem obstálo v existenčním boji o ekonomickou základnu samostatného státu. Na své úrovni dokázalo držet krok s moderními trendy v několika odvětvích ekonomiky a zároveň tak budovat nový národní trh. Když porovnáme ČSR s ostatními nově vzniklými státy po první světové válce, dojdeme k závěru, že patřila k těm nejvyspělejším, to znamená, že zde byla malá ekonomická tradice a poté velmi nerovné postavení v rámci zahraničních trhů. S průmyslově vyspělými státy západní Evropy se však ČSR srovnávat nemohla.

Příznivý hospodářský vývoj ve dvacátých letech byl narušen propuknutím Velké hospodářské krize, která překazila vzestupnou tendenci čs. ekonomiky. Z této rány, jež měla za následek zhoršení hospodářských poměrů, se československá ekonomika těžce vzpamatovávala. Československá ekonomika přišla o dřívější dynamiku ekonomického růstu, jejíž klesající tendence nespočívala v nevykonnosti čs. republiky, ale v přílišné závislosti ČSR na mezinárodních trzích. Československo patřilo k několika málo zemím, kterým se do roku 1937 nepodařilo překonat předkrizovou úroveň. Došlo sice k oživení čs.

---

ekonomiky, avšak nebylo dosaženo konjunktury, ke které chyběla pouze dvě procenta. Můžeme se například ptát, kde by dnes z hlediska výkonnosti byla Česká republika, kdyby bylo před vypuknutím druhé světové války dosaženo předkrizového maxima hrubého domácího produktu? Jaké ekonomice by se podobala?

6 Seznam tabulek

Tab. č. 1 Výsledky nostrifikace průmyslových, obchodních a dopravních podniků do roku 1928.....	22
Tab. č. 2 Výsledky pozemkové reformy podle stavu z roku 1938.....	27
Tab. č. 3 Ukazatelé ekonomického vývoje ČSR v období let 1921 – 1929.....	37
Tab. č. 4 Srovnání výše národního důchodu v přepočtu na obyvatele mezi ČSR a vybranými státy v roce 1928.....	38
Tab. č. 5 Index HDP1 a jeho průměrné roční přírůstky v letech 1930 – 1937 ve vybraných evropských státech.....	39
Tab. č. 6 Vývoj zahraničního obchodu v letech 1921 – 1929.....	44
Tab. č. 7 Vývoj zahraničního obchodu v letech 1929 – 1937.....	45

---

7 Seznam použitých zkratk

čs.	československý, - á
ČSR	Československá republika
HDP	Hrubý domácí produkt
K	Rakousko-uherská korunu
Kč	Koruna československá
NBČS	Národní banka Československá
RNS	Revoluční národní shromáždění

8 Seznam použité literatury

Monografie:

DEYL, M., LACINA, V., PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti. Svazek III., Období první Československé republiky a německé okupace, 1918 – 1945*. Praha: Karolinum, 1995, ISBN 80-7184-051-3

DOSTÁL, V. *Agrární strana – Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998, ISBN 80-7108-133-7

GERŠLOVÁ, J. *Lexikon našich hospodářských dějin : 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*. Praha: Libri, 2003, ISBN 80-7277-178-7

KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 – 1939), 1. díl*. Praha: Libri, 2000, ISBN 80-7277-195-7

KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 – 1939), 2. díl*. Praha: Libri, 2002, ISBN 80-7277-031-4

KÁRNÍK, Z. *Malé dějiny československé (1868 – 1939)*. Praha: Dokořán, s. r. o., 2008, ISBN 978-80-7363-146-8

PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, ISBN 80-7239-147-X

VENCOVSKÝ, F. *Měnová politika v české historii*. Praha: Česká národní banka, 2001, ISBN 80-238-7796-8

Internetové zdroje:

HANZAL, J. *Politické dějiny ČSR 1929-1938* [online]. 4. prosince 2009, [cit. 6. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-politicke-dejiny-csr-1929-1938-606/>

KUBŮ, E. *Světová hospodářská krize optikou první republiky*. [online] 14. 3. 2007, Praha: ČT24, [cit. 3.4.2012], Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/7032-svetova-hospodarska-krize-optikou-prvni-republiky/>

PERNES, J. *České průšvihy. Aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848 – 1989*. [online] 3. 1. 2011, [cit. 3. 4. 2012]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek-velka-krize-aneb-hospodarska-neschopnost-republiky-1660/>

Abstrakt

MIRAJOVÁ, P. *Analýza ekonomické struktury 1. republiky a její dopady na mezinárodní postavení ČSR*. Bakalářská práce. Plzeň: Fakulta ekonomická ZČU v Plzni, 58 str., 2012

Klíčová slova: struktura československé ekonomiky, měnová politika, Velká hospodářská krize, mezinárodní pohyb kapitálu, hospodářský vývoj, zahraniční obchod

Předložená práce je zaměřena na analýzu mezinárodního postavení Československé republiky na základě ekonomické struktury v období první republiky. Nejprve je v práci popsána politická situace ČSR ve 20. a 30. letech. Poté jsou charakterizovány hlavní problémy při vzniku samostatné československé ekonomiky. V této části jsou uvedeny zásadní reformy důležité pro budoucí hospodářský vývoj čs. ekonomiky - měnová reforma, nostrifikace a pozemková reforma. Další bod práce je věnován analýze dopadů Velké hospodářské krize na rozvíjející se československou ekonomiku. Klíčová část bakalářské práce pojednává o postavení Československa v rámci evropského trhu, které bylo silně ovlivňováno absencí těžkého průmyslu ve struktuře čs. ekonomiky.

Abstract

MIRAJOVA, P. *Analysis of the economic structure of the First Republic and its impacts on the international position of Czechoslovakia*. Bachelor thesis. Pilsen: Faculty of economics University of West Bohemia in Pilsen, 58 pages, 2012

Key words: structure of Czechoslovak economy, monetary policy, Great Depression, international movement of capital, economic development, foreign trade

The thesis is focused on analysis of the international position of the Czechoslovak Republic on the basis of economic structure during the First Republic. First, it describes political situation of Czechoslovak Republic during the twenties and thirties. Then in second part, it defines the main problems in formation of the independent Czechoslovak economy. In this section are mention essential reform which were important for future economic development of Czechoslovak economy – monetary reform, validation of joint stock companies and land reform. Next point of thesis is devoted to assessing the impacts of Great Depression to developing Czechoslovak economy. The essential part of thesis is concerned with position of Czechoslovak Republic in the European market. This position was strongly influenced by the absence of heavy industry in the structure of Czechoslovak economy.